

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин
Кафедра журналістики

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

Васильченко В'ячеслав Миколайович

«___» _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАЛЬНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Виконавець: Голоско Світлана Олександрівна _____

Керівник: канд. філол. наук, доц.

Васильченко В'ячеслав Миколайович _____

Нормоконтролер: канд. пед. наук, доц

Остапчук Світлана Сергіївна _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК КОМПЛЕКСНОГО ЖАНРУ ЖУРНАЛІСТИКИ.....	7
1.1. Теоретичні аспекти та історія журналістського розслідування.....	7
1.2. Нормативно-правова база діяльності журналіста-розслідувача в умовах воєнного стану.....	19
1.3. Безпековий складник розслідувальної журналістики в умовах російсько-української війни.....	24
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ РОЗСЛІДУВАЛЬНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ.....	30
2.1. Діяльність міжнародних журналістів-розслідувачів в російсько-українській війні.....	30
2.2. Контент-аналіз журналістських розслідувань українських медіа.....	38
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	49
3.1. Перспективи розвитку журналістського розслідування.....	49
3.2. Створення новітньої моделі журналістського розслідування в умовах російсько-української війни.....	60
Висновки до розділу 3.....	73
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. В епоху інновацій інформація є не лише зброєю, а й об'єктом, якого шукають ворогуючі сторони. Кількість, якість і швидкість передачі інформаційних ресурсів є ключовими елементами інформаційної переваги. Основним завданням українських науковців і практиків є пошук проблем, генерація ідей нових методів та вироблення ефективних заходів для протидії в умовах гібридних та інформаційних війн в умовах воєнних конфліктів.

Незважаючи на те, що інформаційна війна стає все більш популярною серед національних лідерів і активізує громадське обговорення, інформаційна війна залишається неоднозначним і нечітким поняттям, яке використовується в різних контекстах. Велика частина дискусій навколо інформаційної війни зосереджена насамперед на методах інформаційної війни, у той час як засоби інформаційної війни залишаються значною мірою невизначеними та не обґрунтованими. Тому потрібне чітке визначення засобів інформаційної війни, що ґрунтується на прикладах.

Саме засоби інформаційних війн діють як атаквальний підхід, що полягає в асиметричній відповіді на дії противника. Особливе місце в нагальних світових проблемах має журналістика та якісна комунікація. Адже саме ЗМІ стають майданчиками інформаційної боротьби, а засоби її ведення (психологічні та технічні) – посередниками.

Однак вагоме місце в журналістиці в умовах воєнного стану займає розслідувальна журналістика, оскільки – це основний фіксатор воєнних злочинів. На сьогодні, журналісти-розслідувачі виступають посередниками на реальному полі бою між ворогом та суспільством, фіксуючи, перевіряючи інформацію та

публікуючи її на загал. Такі матеріали в майбутньому послугують доказами в вищих інстанціях та в судових справах.

Через нагальність потреби пошуку нових рішень фіксації воєнних злочинів та ведення контрпропаганди в умовах війни Росії проти України було обрано тему проекту – «Особливості журналістського розслідування в умовах російсько-української війни».

Проблематику журналістського розслідування досліджували у працях такі науковці: М. Хантер (Сюжетне розслідування: посібник для журналістів-розслідувачів), О. Гарматій (Суспільна значущість журналістських телевізійних розслідувань), О. Хоменок (Посібник з журналістських розслідувань), А. Корнієнко (Журналістське розслідування крок за кроком від Олексія Шалайського) та інші.

Однак вивченню журналістського розслідування в умовах російсько-української війни приділяють недостатньо уваги, надаючи перевагу традиційним, давно сформованим формам журналістики та дослідженню їх в умовах довоєнного стану.

Мета дослідження – розкрити особливості журналістських розслідувань в умовах російсько-української війни.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**:

1. Систематизувати знання про жанр журналістських розслідувань та виділити їх значущість в правовому розумінні.
2. Висвітлити основні ризики журналістської діяльності в умовах війни.
3. Проаналізувати сучасні провідні медіа, що публікують журналістські розслідування «4 Влада», «СтопКор», «Слідство.Інфо», «Схеми: Корупція в деталях».
4. Створити нову модель журналістських досліджень в умовах російсько-української війни.

Об'єкт дослідження – журналістські розслідування.

Предмет дослідження – специфіка журналістського розслідування під час російсько-української війни.

Методи дослідження:

- метод синтезу був застосований при огляді літератури та нормативно-правової бази при створенні журналістського розслідування.
- метод порівняльного аналізу був використаний для зіставлення особливостей журналістського розслідування в провідних медіа;
- контент-аналіз допоміг схарактеризувати та виокремити основні критерії успішного матеріалу журналістських розслідувань;
- метод спостереження допоміг визначити стан розслідувальної журналістики на медіа-ринку.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розкритті інструментів створення журналістського розслідування в умовах воєнного стану та в обґрунтуванні механізмів удосконалення діяльності в цьому напрямку на прикладі матеріалів провідних українських ЗМІ.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані у практичній діяльності журналістів-розслідувачів, як портал інформації для майбутніх спеціалістів, контент-аналіз для медіа, а також під час вивчення таких дисциплін, як «Інтернет-журналістика», «Журналістські жанри», «Паблік-рілейшнз» та інші.

Апробація результатів дослідження. Зміст і результати дослідження висвітлювали у виступах на XXII Міжнародній науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Політ. Сучасні проблеми науки – 2021» (Київ, 2022), на Міжнародній науково-практичній конференції «Інновації та особливості функціонування ЗМІ в демократичному суспільстві» (Львів, 2021).

Публікації. Основні положення дипломної роботи було викладено в публікаціях:

- Голоско С. О., Васильченко В. М. Роль факту в журналістському розслідуванні. Інновації та особливості функціонування ЗМІ в демократичному суспільстві: Міжнародна науково-практична конференція / Національний університет «Львівська політехніка», 2021. – С. 24-25.
- Голоско С. О. Місце журналістського розслідування в умовах воєнного стану. Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Політ» / Факультет міжнародних відносин Національний авіаційний університет; за загальною редакцією Ю. О. Волошина. – Київ: Національний авіаційний університет, 2022. – С. 280-281.
- Голоско С. О., Васильченко В. М. Досвід міжнародних журналістів-розслідувачів російсько-української війни: X Всесвітній конгрес «Авіація в ХХІ столітті» – «Безпека в авіації та космічні технології». – Київ: Національний авіаційний університет, 2022. – С. 104-106.

Структура й обсяг дипломної роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділи (7 підрозділів), висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (71 найменування). Загальний обсяг роботи становить 87 сторінок, основний зміст викладено на 78 сторінках.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК КОМПЛЕКСНОГО ЖАНРУ ЖУРНАЛІСТИКИ

1.1 Теоретичні аспекти та історія журналістського розслідування

В епоху інновацій інформація є не лише зброєю, а й об'єктом, вивчення ворогуючих сторін. Основним завданням українських науковців і практиків є пошук проблем, генерація ідей нових методів та вироблення ефективних заходів для протидії в умовах гібридних та інформаційних війн (ІВ) в умовах воєнних конфліктів.

Технологічна революція дає лише підґрунтя для ведення протистоянь. Тільки коли ця революція поєднується з військовими операціями, вона може набути ознак конфронтації. Прийнято вважати, що інформаційна індустрія, Інтернет, комп'ютери та мультимедіа є синонімами комерції, прибутку та комунікацій. Однак в першу чергу – це все методи впливу на аудиторію. Так, Гороховський О., Мельникова-Курганова О., Мирошніченко П., Островська Н. зібрали ряд термінів та понять в один словник для журналістів щодо фактчекінгу та медіаграмотності [12, с. 52].

Хоча визначення журналістських розслідувань різняться, серед професійних журналістських груп існує широка згода щодо його основних компонентів: систематичних, глибоких та оригінальних досліджень і репортажів, які часто передбачають розкриття таємниць. Інші відзначають, що його практика часто передбачає інтенсивне використання публічних записів і даних, з акцентом на соціальну справедливість і підзвітність [12, с. 15].

Наукові дискусії щодо контролю за ЗМІ в недемократичних режимах часто зосереджуються на макроперспективі, досліджуючи способи контролю за ЗМІ,

як-от право власності чи правове регулювання ЗМІ. Що менш досліджено, так це агентура журналістів у цьому контексті, яка дозволяє їм по-різному реагувати на викликаний тиск. Робота з літературою з демократіями пропонує деякі пропозиції щодо можливих впливів, які кореняться в профілях окремих журналістів. Згідно з Гельмюллером і Мелладо, сприйняття ролі впливає на контент новин, створений журналістами, у зв'язку з чим уявлення про роль більше відрізняються між країнами, ніж усередині них, підкреслюючи, що важливість контексту конкретної країни [5, с. 904].

Журналістські розслідування відіграють вирішальну роль. Будь-який розгляд антикорупційних аспектів реконструкції України має включати центральну увагу до фінансування розширення потенціалу незалежної журналістики-розслідувача. Маючи лише невелику частку фінансування на реконструкцію, журналісти можуть подолати корупцію, повідомляючи про фінансування, закупівлі, реалізацію проектів та інші теми [24, с. 25].

Журналістське розслідування означає розкриття фактів, які приховуються або навмисно владними особами, або випадково, за хаотичною масою фактів і обставин, а також аналіз і оприлюднення всіх відповідних фактів для громадськості. Таким чином, журналістське розслідування робить вирішальний внесок у свободу вираження поглядів і розвиток ЗМІ, які є основою мандату ЮНЕСКО.

ЮНЕСКО постійно стимулює дискусію щодо підзвітності ЗМІ та професійних та етичних стандартів, які надають журналістам керівні принципи та навчальні матеріали про те, як найкраще виконувати свою професію. У співпраці з Arab Reporters for Investigative Journalism (ARIJ) у 2009 році ЮНЕСКО випустило перший посібник для журналістів-розслідувачів в арабських країнах під назвою *Story-Based Inquiry: A Manual for Investigative Journalists*. Після успішного запуску Посібника, який було прийнято багато журналістських програм в арабських країнах, Азії, Сполучених Штатах Америки та Російській

Федерації, ЮНЕСКО представила The Global Investigative Journalism Casebook як додатковий матеріал для навчальних цілей.

Роль ЗМІ як «сторожового пса» є незамінною для демократії, і саме з цієї причини ЮНЕСКО повністю підтримує ініціативи щодо зміцнення потенціалу журналістських розслідувань у всьому світі. У часи розширення комунікаційної екосистеми журналістика сьогодні має чітко продемонструвати свою ключову цінність для суспільних інтересів. У цьому світлі достовірні розслідування, подібні до тих, що пропагуються в цій книзі, стають дедалі важливішими для публічного підтвердження незмінної важливості професійної журналістської роботи в найближчі роки.

Журналістичне розслідування передбачає оприлюднення громадськості речей, які приховуються — або навмисно кимось із владних повноважень, або випадково, за хаотичною масою фактів і обставини, що затьмарюють розуміння. Це вимагає використання як секретних, так і відкритих джерел і документів. Голландсько-фламандська група журналістських розслідувань VVOJ визначає журналістські розслідування просто як «критичну та глибоку журналістику [30, с. 32].

Деякі журналісти, власне, стверджують, що всі репортажі – це репортажі-розслідування. У цьому є певна правда – методи розслідування широко використовуються журналістами, які працюють у терміни, а також членами «я-команди», які тижнями працюють над матеріалом. Але журналістські розслідування є ширшими, ніж це: це набір методологій, які є ремеслом, і на їх освоєння можуть піти роки. Погляд на історії, які отримали найвищі нагороди за журналістські розслідування, засвідчує високі стандарти досліджень і репортажів, яких прагне професія: глибокі розслідування, які ретельно відстежують розграбовані державні кошти, зловживання владою, погіршення стану навколишнього середовища, скандали у сфері охорони здоров'я тощо [16, с. 53].

Журналістське розслідування, яке іноді називають корпоративним, детальним або проектним звітуванням, не слід плутати з тим, що охрестили «журналістикою витоку інформації» – швидкознімними новинами, отриманими завдяки витоку документів або порад, як правило, тими, хто має політичну владу. Дійсно, у демократіях, що розвиваються, визначення може бути досить розпливчастим, і історії часто називають журналістськими розслідуваннями, просто якщо вони критичні або містять витік записів. Історії, які зосереджуються на злочинності чи корупції, аналітиці чи навіть відвертих думках, також можуть помилково вважатися журналістськими розслідуваннями [9, с. 4].

Ветерани-тренери відзначають, що найкраще журналістське розслідування використовує ретельну методологію, з великою опорою на першоджерела, формування та перевірку гіпотези та сувору перевірку фактів. Визначення словника «розслідування» означає «систематичне розслідування», яке зазвичай не може бути проведено за день або два; ретельне розслідування вимагає часу. Інші вказують на ключову роль галузі у розробці нових технологій, як-от використання комп'ютерів у 1990-х роках для аналізу та візуалізації даних. «Репортаж-розслідування важливий, тому що він навчає новим технікам, новим способам робити речі», – зауважив Брант Г'юстон, завідувач кафедри журналістики Найта в Університеті Іллінойсу, який роками працював виконавчим директором Investigative Reporters and Editors. «Ці методи зміщуються з повсякденним звітуванням. Тож ви піднімаєте планку для всієї професії».

Центр журналістських розслідувань – це некомерційна організація, покликана популяризувати та практикувати журналістські розслідування. Створена в травні 2007 року, її спадщина складається з добровільних пожертвувань, сума, походження та зайнятість яких публічно враховуються. Корпоративне управління Центру журналістських розслідувань покладено на правління, яке загалом і фактично контролює дотримання принципів, зазначених

нижче. З цієї причини довідник не втручається в журналістську роботу Центру журналістських розслідувань і тих, хто виконує журналістську роботу, не втручається в довідник.

Центр журналістських розслідувань вважає, що одним із основних стовпів демократії є право громадян ретельно перевіряти державні та приватні повноваження, щоб переконатися, що вони відповідають закону та відповідають очікуванням, які вони явно посяли в громадян. Центр журналістських розслідувань вважає, що одним із обов'язків журналістських розслідувань є проведення такого контролю, сприяючи прозорості публічної сфери.

Журналістські розслідування не підривають владу, але, як це не парадоксально, сприяють її легітимності, допомагаючи їй відповідати стандартам, характерним для демократичного суспільства. Ці стандарти вказують на те, що ті, хто має владу, державну чи поза межами держави, або прагнуть її мати, повинні суворо дотримуватися закону, поважати основні права громадян і відповідати очікуванням, які вони породили в громадській думці як основа вашої репутації [17, с. 127].

Таким чином, існують вимоги до журналістського розслідування:

1. Воно повинне керуватися пошуком інформації суспільного інтересу, розуміючи під цим не інтерес аудиторії, а те, що вимагає нормального функціонування інституцій, у середовищі яких розгортається спільне життя. З цієї ж причини CIPER заявляє про свій намір не займатися питаннями, які належать до інтимної чи приватної сфери людей і не порушують прав третіх осіб;
2. Воно повинно здійснюватися неупереджено, тобто без впливу на думку чи політичні уподобання тих, хто його здійснює, і без урахування переваг чи збитків, які для цих уподобань мають бути досліджені питання або результати розслідування може привести;

3. Воно має здійснюватися незалежно або автономно, тобто без будь-яких повноважень, окрім пошуку інформації, що становить суспільний інтерес, яку можна перевірити;
4. Вона має бути доступною для громадськості та аудиторії у нейтральний спосіб, тобто роблячи все можливе, щоб представити довідкову інформацію, яка збирається та поширюється збалансовано, забезпечуючи, щоб громадськість могла сформулювати власне судження щодо розслідуваних питань [57, с. 43].

Журналісти, які досліджують історії про політичну нечесність, насильство чи комерційну корупцію, сказали б, що «перо сильніше за меч», як писав драматург Едвард Булвер-Літтон у 1839 році. Іншими словами, визначення журналістських розслідувань — це старанний репортаж новин, заангажований коли репортери збирають докази для історій про корупцію та насильство, часто приховані від очей громадськості, щоб внести зміни в політику на користь громадськості. Журналісти-розслідувачі пишуть детальні новинні репортажі про одну тему чи предмет, інколи витрачаючи місяці чи навіть роки на запис інтерв'ю, копання в публічних архівах і пошук відповідей на складні запитання, таким чином викриваючи корупцію та громадянські злочини. Журналістське розслідування часто вимагає використання методів прикриття.

«Сторожова журналістика» — інший термін для журналістських розслідувань. Визначення сторожової журналістики ґрунтується на теоріях про те, що ЗМІ виступають голосом спільноти. Газети публічно публікують політичні та громадські дії державних установ. Газети також мають значний зв'язок із суспільством, викриваючи корупцію та політичні злочини. Термін «сторожовий пес» означає організацію, яка готова оголосити публічне попередження, якщо відбудуться неправомірні політичні, корпоративні чи громадські дії. Традиція сторожової журналістики походить від ірландського державного діяча та філософа Едмунда Берка, який описав чотири сфери впливу уряду: законодавчу,

виконавчу та судову владу, причому ЗМІ виступають як так звана четверта влада, або четверта сфера – впливу. Четверта влада покликана стежити за іншими сферами впливу, іншими трьома станами, щоб жодна сфера не могла перевищити чи використати її владу [49].

Прикладів сторожової журналістики безліч. Наприклад, деякі споживчі публікації аналізують продукти, які виробляються та продаються в країні, щоб попередити громадськість про потенційно небезпечні споживчі товари. Іншим прикладом є дослідницький центр Pew Research Center, який збирає інформацію про поточні події, проводить опитування громадської думки, аналізує результати опитувань і проводить емпіричні дослідження соціальних тенденцій, наприклад, збільшення використання соціальних медіа серед державних службовців. Pew Research поширює свої висновки в ЗМІ. Журналісти-сторожові особи виконують свою роботу громадських захисників, перевіряючи офіційні заяви урядових установ. Журналісти також можуть бути ефективними журналістами-сторожами, беручи інтерв'ю у кандидатів на державні посади та ставлячи складні запитання.

Визначення репортажу-розслідування – це поглиблене висвітлення історій, які викривають злочини, корупцію та змову. Одним із найвідоміших прикладів журналістських розслідувань останнім часом є викриття напівфабрикатів Еріком Шлоссером у книзі «Нація швидкого харчування: темна сторона всеамериканської їжі» [33, с. 120], опублікованій у 2001 році. Шлоссер показує не лише дієтичні проблеми споживання, фаст-фуд, а також соціальні та екологічні наслідки виробництва та приготування фаст-фудів. Людські втрати, на думку Шлоссера, незмірні.

Написання репортажів-розслідувань – це різновид журналістських розслідувань, які розкривають факти за допомогою інтерв'ю, публічних записів і спостережень. Результати написання репортажів-розслідувань потім оприлюднюються як репортаж-розслідування в випуску новин.

Написання репортажів-розслідувань також включає інтерпретаційну журналістику. Журналісти займаються не тільки новинами, але й згадують контекст і наслідки подій чи тенденцій. Таким чином, інтерпретаційна журналістика – це не просто описова журналістика, яка просто повідомляє про новини, але також дає читачам відчуття загальної значущості історії [19, с. 66].

Журналістське розслідування – це не журналістика витоку інформації. А витік секретної інформації – це не те саме, що розслідування та створення історії.

Найкращі журналістські розслідування більше не з'являються лише в газетах. Новинні організації усвідомили силу цифрового оповідання, і деякі з найбільш вражаючих журналістських розслідувань тепер містять інтерактивні мультимедіа, відео, карти та фотографії, щоб залучити читачів і оживити їх [22, с. 8].

З кінця 19-го століття американські журналісти використовували свою майстерність, щоб закликати уряд і корпорації до відповідальності за правопорушення, таємні дії та навіть корупцію, що часто викликало громадський резонанс і реформи.

Це не десятка лідерів і не будь-який рейтинг; багато висококваліфікованих засобів масової інформації склали власні чудові списки. Він також зосереджений на друкованій журналістиці, хоча багато чудових епізодів цієї форми з'явилося на телебаченні. Крім того, це журналістське розслідування є лише одним із аспектів життєво важливої професії, яка розповідає про новини.

Нас цікавить, які умови сприяють діяльності журналістів під час політичного тиску в конкурентному авторитарному режимі. У такому режимі уряди намагаються зберегти імідж функціонуючої демократії, використовуючи безліч інструментів, включаючи систематичне маніпулювання інституціями, щоб схилити політичне «ігрове поле» на свою користь. У випадку медіа це призводить до практики цензури, яка є прихованою та гетерогенною. Ділові люди захоплюють основні засоби масової інформації в рамках угод з правлячими

політичними елітами; у цьому випадку цензурний тиск здійснюється з боку власників медіа: явище, яке було описано як «захоплення медіа» [38, с. 89; 25, с. 15]. У випадку України, наприклад, з початку 2000-х років близько двох третин телеглядачів дивляться програми новин станцій, які належать найвпливовіші бізнесмени країни, так звані олігархи [39, с. 135].

Цей аналіз розглядає Україну з 2010 по 2014 рік, період, протягом якого країна вважається зразковим прикладом конкурентного авторитарного режиму. Система ЗМІ в Україні була описана як така, що характеризується «бідністю, малим розміром ринку, сильною політизованістю та контролем».

ЗМІ та низький професіоналізм» [14, с. 18]. У цій ситуації телевізійний ринок не керується ринковою логікою, а радше розглядається як засіб накопичення політичного впливу.

ЗМІ також залежать від політичної реклами. Платна політична реклама у вигляді так званої джинси (прихована платна реклама) була поширеною під час виборчих кампаній 2005-2010 років [13, с. 262]. Ці зміни вплинули на репортажі, наприклад, призвели до того, що канали новин ігнорували факти, які вважалися «незручними» для влади, і дисбаланс у звітах про владу порівняно з опозицією.

Критичні незалежні медіа зазнавали вибіркового тиску з боку правлячих політичних еліт і пов'язаних з ними бізнес-мереж. Одним із прикладів преси став телеканал TV, який втратив генеральну ліцензію на мовлення ще у 2010 році, у перший рік президентства Януковича. У 2012 році її розслідували податкові органи, і вона втратила доступ до основних розповсюджувачів супутникового телебачення. Зрештою, у квітні 2013 року його захопили недружно. Водночас цей приклад свідчить про агентурність журналістів. Журналістам не потрібно миритися з посиленням тиску на їхню роботу з боку держави чи олігархічних медіавласників. Перед обличчям поглинання TV вони оголосили страйк. Пізніше деякі заснували незалежний телеканал Espresso.tv. Ще одним відомим випадком був Forbes Україна, який провів інтенсивне розслідування державних закупівель,

які систематично віддавали перевагу компаніям, нібито близьким до президента Януковича. Журнал був захоплений бізнесменом, дуже тісно пов'язаним з Януковичем, а журналісти-розслідувачі пішли [56].

Підсумовуючи, умови, в яких працювали журналісти в Україні, характеризувались тиском на їхні репортажі, який чинив на них політичне середовище, включно з найбільш відомими олігархами.

Ідеалістичний інтерес до роботи журналістом, а також потреба в певному доході означає, що важливе питання з точки зору журналістів, які не вписуються в провладні ЗМІ, полягає в тому, чи існують альтернативні можливості роботи, оскільки це робить ризик звільнення або загроза звільнення менш драматична. Наскільки це стосується конкуруючих авторитарних режимів, наразі не було систематично досліджено. Такий висновок можна зробити із праці Шульгіної В. І., яка досліджувала основні властивості інформації в сучасних ЗМІ [34, с. 109]. Відповідно, важливою інформацією про функціонування цензурного тиску є те, що більшість наших респондентів, які втратили або звільнилися з роботи під час президентства Януковича, не відчували проблем із пошуком нової. Також повідомляється, що Євромайдан 2013-2014 років дав молодим журналістам вікно можливостей на ринку праці.

Усі журналісти, які використовували можливості для критичної журналістики, керувалися професійною етикою, яка зосереджувалася на журналістській автономії. Те, що це не пусті слова, засвідчили кілька масових звільнень цілих журналістських колективів у 2012-2013 роках. Такі колективні дії також вказують на ще один важливий фактор, що пояснює критичну журналістику, – включеність у мережі колег-однодумців. Це було актуально не лише для безпеки роботи, але й для спільних проєктів, таких як заснування нових медіа та спільної діяльності [8, с. 47].

Ці висновки про журналістів в умовах авторитаризму перегукуються з літературою про діяльність інших професій, яка пов'язана з їхньою мотивацією

відмови від авторитарного контролю та колективних дій. Наприклад, дослідження юристів свідчать про те, що професійна етика та порушення прав можуть сприяти мобілізації проти авторитарного режиму [18, с. 65]. З іншого боку, юристи більшою мірою покладаються на державні структури, ніж журналісти, які також можуть бути більш мобільними. Це свідчить про те, що журналісти, за природою своєї професії, могли б мати більше можливостей, ніж юристи, працюючи в умовах конкурентного авторитаризму. Таким чином, порівняння з тим, як інші професії протистоять авторитаризму, могло б сприяти ширшому розумінню того, як люди функціонують усередині та використовують структури можливостей, які надає їхня професія, залежно від того, як вона пов'язана з ширшим контекстом режиму [28, с. 122].

Сьогодні глобальна мережа розслідувальних організацій, як комерційних, так і некомерційних, включає чотири основні форми, такі як засоби масової інформації, некомерційні організації, незалежні розслідувачі та групи та асоціації журналістів-розслідувачів, які відрізняються за джерелами фінансування [31, с. 150].

Таким чином, засоби масової інформації, як традиційні, так і цифрові, мають різноманітні джерела фінансування: власники бізнесу, рекламодавці, читачі (купають друковані копії або підписуються), спонсори розслідувань, фінансові та промислові групи, приватні та корпоративні пожертви, релігійні та інші групи, а також інші зовнішні гравці. Результати цього дослідження свідчать про дуже високий рівень проблем із фінансуванням та можливість зовнішнього тиску на слідчих. Джерела, позначені червоним кольором, представляють сторони, які фінансують ЗМІ чи окремі розслідування (проти конкурентів чи спрямовані на покращення власного іміджу) і таким чином можуть впливати на слідчих, а також на тему та результати розслідування.

Групи та асоціації журналістських розслідувань зазвичай представляють собою неформальну співпрацю з одним чи кількома дослідниками. З

визначальним впливом цифрового середовища та поступовим домінуванням електронних і соціальних медіа інформаційні навички та інформаційна грамотність стають важливими для створення та підтримки міжнародних слідчих груп. Такі групи покладаються на електронні платежі, електронний зв'язок і засоби обміну актуальною інформацією та збереження анонімності та безпеки слідчих і тих, хто бере участь у їхніх розслідуваннях.

Журналісти в межах групи можуть ділитися своїми даними та використовувати власні ресурси разом з іншими джерелами фінансування. Будучи партійно незалежними, такі неформальні групи та асоціації мають проблеми з отриманням грантів, які потребують офіційної реєстрації грантоотримувача. Яскравим прикладом такої співпраці є група журналістів, які займалися розслідуваннями Panama та Paradise Papers, які згодом організували Міжнародний консорціум журналістів-розслідувачів. Журналістські розслідування стикаються з проблемами, що відображають високий соціальний статус і вплив ресурсів, яким дуже довіряють користувачі. У ряді ситуацій соціальних конфліктів і серйозної соціальної поляризації важлива «журналістика миру», яка може навмисно уникати розповсюдження жорстоких результатів розслідувань заради загального суспільного блага [10, с. 253].

Некомерційні розслідувальні організації, включаючи некомерційні ЗМІ, незалежні від партій і можуть подавати заявки на гранти [37, с. 15]. Серед інших джерел фінансування, якими вони можуть скористатися, є збір коштів, приватні та корпоративні пожертви, а також замовлення ЗМІ або купівля прав на публікацію розслідувань. Така стратегія слідчої діяльності дозволяє подолати більшість викликів, у тому числі пов'язаних з інтересами третіх осіб [29, с. 5]. Більшість із цих проблем збігаються з тими, що визначені в цьому дослідженні. Іншим джерелом фінансування та підтримки є університети, які надають некомерційним дослідницьким центрам гроші, житло, обладнання та

інфраструктуру. Крім того, журналісти-розслідувачі можуть читати лекції та пропонувати практику розслідування студентам журналістики.

Зосередженість опитаних журналістів більшою мірою на проблемах фінансування та зовнішнього впливу добре доповнює висновки соціальної когнітивної теорії. Зміна соціальних факторів і зовнішнього соціального контексту дуже відчутно впливає на зміну поведінки [31, с. 122]. Але згідно з наведеними тут результатами опитування, журналісти явно недооцінюють формування соціальних медіа як форми активізації та посилення можливого тиску цього зовнішнього соціального контексту на кожну людину.

Водночас дослідники заперечують необхідність своєрідного «журналістського таланту», що оперує багатофункціональністю сучасних ЗМІ [35, с. 26]. Співпраця між організаціями журналістських розслідувань і традиційними медіа має вирішальне значення, оскільки аудиторія вузькотематичних цифрових медіа розслідувань обмежена, а охоплення ЗМІ широке. Це співвідношення буде змінюватися з часом, роблячи інформаційні навички все більш цінними, що підтверджено учасниками цього дослідження через високу оцінку інформаційних навичок.

1.2. Нормативно-правова база діяльності журналіста-розслідувача в умовах воєнного стану

З 2014 року Україна героїчно бореться з російською агресією, ключову роль у цьому відіграють сили територіальної оборони України. Нинішня ситуація 2022 року свідчить про ефективність сил територіальної оборони, і деякі уроки були винесені.

Так, Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо надання додаткових гарантій захисту журналістам, які працюють в районах ведення воєнних (бойових) дій) передбачає додаткові гарантії безпеки для журналістів, які працюють в умовах, небезпечних для життя та здоров'я, а

саме: на територіях бойових дій та/або на тимчасово окупованих територіях України.

Так, очікуються такі зміни:

1) Статтею 15 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» доповнено положенням, згідно з яким ЗМІ зобов'язане надавати послуги журналістам та іншим працівникам, призначеним для роботи в польових (бойових) діях. та/або тимчасове використання на окупованих територіях України засобами захисту від вогнепальної, осколкової зброї та медичних аптечок;

2) Статтею 18 Закону передбачено надання одноразової допомоги у фіксованому розмірі журналістам у разі отримання ними під час виконання службових обов'язків тілесних ушкоджень (забоїв, травм або каліцтва).

3) Зміни до статті 7 Закону України "Про страхування" розширюють перелік обов'язкових видів страхування для журналістів, які працюють у зоні бойових дій [51].

У той час як переважна більшість воєн, які нині відбуваються у світі, є міжнародними збройними конфліктами, які іноді називають громадянськими війнами, те, що ми бачимо, що відбувається в Україні, юридично класифікується як міжнародний збройний конфлікт, конфлікт між державами, оскільки бойові дії спалахнули між їхніми збройними силами. Це означає, що Женевські конвенції та Перший додатковий протокол до них повністю застосовуються, як і звичаєві міжнародні гуманітарні права та низка договорів щодо зброї. Права прав людини та права біженців також є важливими рамками, які забезпечують правовий захист жертв конфлікту.

Міжнародний збройний конфлікт існує, коли між двома чи більше державами вдається до застосування сили. Важливо, що це фактична оцінка, незалежна від питання законності застосування сили між цими державами, яке регулюється Статутом ООН. Метою МГП є захист людей після початку

конфлікту. У Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій прямо зазначено, що МГП не можна тлумачити як узаконення порушень Статуту ООН.

Набір правил, які сторони конфлікту в Україні взяли на себе зобов'язання, можна по суті розбити на дві головні цілі: одна – зменшення людських страждань, спричинених військовими діями, включаючи обмеження вибору зброї; і по-друге, захист людей, які не беруть або більше не беруть участі у бойових діях, особливо цивільного населення та тих, хто поранений, хто загинув або хто потрапив до рук ворога. Тут ми розпаковуємо кожен з цих категорій по черзі.

Відповідно до законів війни існує три основні принципи, які регулюють спосіб, у який сторона збройного конфлікту може проводити військові дії, тобто вести військові дії. Це принципи розрізнення, пропорційності та запобіжних заходів, кодифіковані в Додатковому протоколі I та в усьому звичайному міжнародному праві. Вони спрямовані на захист мирного населення від наслідків бойових дій.

Атаки, здійснені за допомогою нових технологій і кіберзасобів, також повинні поважати міжнародне гуманітарне право.

Відмінність. Принцип розрізнення вимагає, щоб сторони збройного конфлікту завжди розрізняли цивільних осіб і цивільні об'єкти, з одного боку, і комбатантів і військові об'єкти, з іншого. Військові дії можуть бути спрямовані тільки проти військових об'єктів. Навмисне націлювання на цивільне населення є військовим злочином.

Пропорційність. Атаки, спрямовані проти комбатантів або іншої військової цілі, повинні поважати принцип пропорційності. Це означає, що забороняється починати напад, який, як очікується, спричинить випадкову втрату життя цивільного населення, поранення цивільного населення та/або пошкодження цивільних об'єктів, яке було б надмірним по відношенню до конкретної та очікуваної прямої військової переваги. Іншими словами, військовий об'єкт може бути атакований лише після оцінки, яка веде до висновку, що цивільні втрати та

збитки не переважатимуть передбачувану військову перевагу. Атака також повинна бути скасована, якщо стає очевидним, що обставини, що лежать в основі цієї оцінки, змінилися.

Запобіжні заходи. Сторона збройного конфлікту повинна постійно дбати про збереження цивільних осіб або цивільних об'єктів під час проведення військових дій. Сторони повинні вжити всіх можливих запобіжних заходів у виборі засобів і методів нападу, щоб уникнути або принаймні звести до мінімуму випадкову шкоду цивільним особам і цивільному майну. Сторони повинні робити все можливе, щоб уникнути розміщення військових об'єктів у густонаселених районах або поблизу них.

Наслідки для мирних жителів, які ми бачимо в Маріуполі – як Алеппо, Ракка, Тріполі чи Мосул в останні роки – повинні стати тривожним дзвінком для держав, щоб вони чіткіше прояснили, як вони реалізують принцип розрізнення, зокрема щодо використання важкого озброєння.

Кожна сторона конфлікту повинна вжити необхідних заходів для відповідальності осіб, які знаходяться під її владою, – поранених, хворих і загиблих військовослужбовців, військовополонених і позбавлених волі цивільних осіб, які перебувають під захистом.

З військовополоненими та затриманими цивільними особами необхідно поводитися з гідністю та бути абсолютно захищеними від жорстокого поводження, образ і викриття публічної цікавості, зокрема через зображення, які публічно поширюються в соціальних мережах. Женевські конвенції 1949 року містять конкретні правила, що регулюють умови тримання під вартою та забезпечують доступ МКЧХ до затриманих – як військовополонених, так і цивільних.

Ще до різкого посилення бойових дій в Україні було зрозуміло, що це призведе до бойових дій у містах, широкомасштабної смерті, руйнувань і травм,

потенційних екологічних катастроф і що цивільні особи – як і в усіх збройних конфліктах – понесуть основний тягар наслідків.

Станом на 2 листопада 2022 року під початку повномасштабної війни, в Україні загинули 43 медійники [44]. Конвенція ООН про безпеку та незалежність журналістів та інших медіа-професіоналів проголошує права медійників, які висвітлюють військові конфлікти та війни. Так, в документі йдеться:

- держави-учасниці збройного конфлікту мають поважати професійну незалежність і права працівників ЗМІ;
- держави-учасниці збройного конфлікту зобов'язуються створити на законодавчому рівні і забезпечувати імплементацію безпечного та сприятливого середовища для того, щоб журналісти та інші працівники ЗМІ могли виконувати свою роботу без неправомірного втручання третіх сторін;
- усі сторони збройного конфлікту повинні робити все можливе, щоб запобігти порушенням міжнародного гуманітарного права, спрямованим проти журналістів та інших працівників ЗМІ.

Згодом було висунуто більше законодавчих ініціатив, жодна з яких не отримала достатньої підтримки серед військових експертів чи членів парламенту (депутатів). Наприклад, один із законопроектів передбачав цивільно-військовий командний компонент, який буде керувати Силами територіальної оборони. Проте оборонна політика залишалася в компетенції Збройних сил. Крім того, цивільна влада, відповідальна за елементи оборони, була б серйозним порушенням стандартів Організації Північноатлантичного договору. Цивільна адміністрація може вимагати допомоги від військових під час воєнного стану, але вона ніколи не повинна керувати військовими.

Було внесено ще багато законопроектів, але лише 1 січня 2022 року набув чинності закон про територіальну оборону – Закон про основи національного спротиву.

Від 3 березня 2022 року вийшов Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України генерала Валерія Залужного №73 Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану. Так, встановлюється порядок допуску представників засобів масової інформації на військові об'єкти у районі ведення бойових дій на період дії воєнного стану. Зокрема, документом визначено алгоритм дій командувачів видів (сил), командирів військових частин і підрозділів Збройних Сил України під час роботи з представниками цивільних ЗМІ. Крім того, визначено порядок акредитації журналістів національних та іноземних медіа, правила роботи представника засобу масової інформації у районі ведення бойових дій.

Сьогодні вторгнення Росії в Україну має на меті знищити право України на існування. Він атакує право українців на безпеку та суверенітет – їхню ідентичність, пам'ять та здатність визначати власне майбутнє. Він атакує Україну як юридичну особу і як народ. У такій війні журналістам потрібно боротися за справедливість як у суді громадської думки, так і в судах.

1.3. Безпековий складник розслідувальної журналістики в умовах російсько-української війни

Варто зазначити, що журналістика реалізується на засадах чинного законодавства та не дає повної волі працівникам медіа. В умовах воєнного стану питання безпеки постало як перед самими журналістами, так і військових та цивільного населення.

Для журналістів, які працюють у ворожому середовищі, наявність належного захисного спорядження, такого як каски та бронежилети, може стати різницею між життям і смертю. Ніде це не було так чітко, як в Україні, де засобів індивідуального захисту (ЗІЗ) бракує, і де журналісти отримують важкі – і навіть смертельні – травми по всій країні.

На жаль, ЗІЗ можуть бути дорогими, і багатьом журналістам їх важко знайти. Правила, що регулюють його транспортування через кордон, також можуть становити проблеми через різноманітність законів у регіоні. У таких умовах журналістам досить легко відійти від стандартів та порушити певні норми. Зокрема це питання досліджував Васильченко В. М. [6, с. 262].

Таким чином, Фонд Thomson Reuters та Комітет захисту журналістів за підтримки юристів *pro bono* з усієї Європи розробили практичний посібник, який допоможе журналістам швидко зрозуміти, які ЗІЗ можна переміщувати з Молдови, Угорщини, Словаччини та Польщі в Україну [65].

Крім того, було розширене українське законодавство. Зокрема, 8 липня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо надання додаткових гарантій захисту журналістам, які працюють у районах ведення воєнних (бойових) дій)». Закон визначає «засоби індивідуального захисту» як будь-яке обладнання, призначене для носіння або перенесення працівником для захисту від однієї чи кількох небезпек, які можуть загрожувати їх здоров'ю та безпеці під час роботи, а також будь-яке додаткове обладнання чи аксесуари призначений для цієї мети.

ЗІЗ (за винятком бронешоломів і бронежилетів) можуть бути загалом ввезені на територію Республіки Молдова та вивезені за її межі (в тому числі на кордоні з Україною), за умови дотримання відповідних положень щодо експорту. Це включає дотримання всіх необхідних процедур декларування та сплату податків.

Бронежилети та бронезахисні шоломи вважаються стратегічними товарами, а їх імпорт, експорт і транзит підлягають спеціальним дозволам, суворо та чітко регламентованим.

Так, з початком повномасштабної війни в Україні, ЮНЕСКО запровадила екстрені заходи для захисту журналістів. Передбачена допомога переміщеним українським журналістським спілкам, аби вони могли продовжувати роботу та

підтримувати вільне поширення інформації про війну. Організація надала початкову партію із 125 комплектів засобів індивідуального захисту, а також запровадила навчання щодо роботи журналістів в надзвичайних ситуаціях [67].

Від першого дня війни ЮНЕСКО виступила на захист журналістів з вимогою поважати міжнародне право захисту працівників медіа як цивільних осіб у зонах конфлікту та утримуватися від будь-яких нападів на комунікаційну інфраструктуру. Організація також відслідковувала напади на журналістів і пошкодження інфраструктури преси, систематично засуджувала вбивство щонайменше чотирьох журналістів і поранення кількох інших [71].

Агентство ООН співпрацює з місцевими асоціаціями журналістів, міжнародними неурядовими організаціями та онлайн-платформами, щоб визначити потреби, надати технічні консультації та здійснити екстрене втручання. Щоб задовольнити ці потреби, Одрі Азуле в середу оголосила про кілька додаткових надзвичайних заходів, які ЮНЕСКО запровадить цього тижня.

З початку російського наступу в Україні «Репортери без кордонів» (RSF) задокументували напади, спрямовані безпосередньо на журналістів із нарукавною пов'язкою «Преса», і стали свідками все більшої кількості вбитих або поранених під час їхньої роботи. RSF надає підтримку журналістам на місцях і закликає російську та українську владу гарантувати їм безпеку відповідно до міжнародних конвенцій.

У рамках моніторингу ситуації зі свободою преси в Україні RSF веде актуальний облік нападів на журналістів і ЗМІ з моменту вторгнення російської армії. Ця інтерактивна карта, яка регулярно оновлюється, містить дані про порушення свободи преси, які мали місце в Україні [71].

Після агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року Платформа «Партнерські організації з безпеки журналістів» документувала напади на журналістів та інших працівників ЗМІ, а також інші спроби обмежити висвітлення війни.

Так, вже на 8 місяці повномасштабної війни Росії проти України за даними Safety of journalists platform щонайменше дванадцять журналістів і працівників ЗМІ були вбиті під час висвітлення війни або через їхній статус, щонайменше чотирнадцять отримали поранення [64]. Щонайменше один журналіст і працівник ЗМІ перебуває під вартою.

Журналісти були на передовій відтоді, як російська армія вторглася в Україну 24 лютого. RSF зареєструвала 46 нападів на загалом понад 100 журналістів, напади, які, отже, кваліфікуються як військові злочини. Восьмеро з них були вбиті російськими військами, деякі з них навмисно. RSF подав шість скарг до Міжнародного кримінального суду та Генпрокуратури України [71].

Організації-партнери Платформи засуджують загрози життю та безпеці журналістів внаслідок агресії Російської Федерації проти України та закликають захистити всіх журналістів та працівників ЗМІ, які висвітлюють війну.

Висновки до розділу 1

Інформаційна війна в найширшому розумінні – це боротьба, яка включає процес комунікації. Особливо необхідною вона в умовах широкомасштабної війни. Посередником між владою і суспільством, а також цілим світом виступають працівники медіа. А розслідувальна журналістика ще й є фіксатором злочинів, включає в себе ретельних пошук деталей та доказів. Наразі швидке удосконалення інформаційних та комунікаційних технологій та зростання їх значення в нашому суспільстві революціонізували комунікаційний процес, а разом з ним значення та наслідки інформаційної війни.

Можливості для «агентів» маніпулювання інформацією можуть впливати на сприйняття громадськості. Крім того, виникає можливість того, що самими «фактами» події можна маніпулювати за допомогою мультимедійних прийомів і широко розповсюджувати. Навпаки, може бути знижена здатність створювати та

підтримувати внутрішню підтримку суперечливих політичних дій чи ведення воєнних конфліктів.

Можна відмітити, що інформаційна війна не створює прямої загрози, якщо чинити протидію вчасно. Скоріше, вона створює простір для кращого розуміння супротивників і для розробки контрзаходів.

Із проведеного аналізу можна зробити висновки, що журналістське розслідування – це галузь журналістики, в якій репортери проводять поглиблені розслідування конкретної теми, яка їх цікавить, найчастіше злочину, корупції в уряді або корпоративної неправомірної поведінки. Журналіст-розслідувач може витратити місяці чи навіть роки на дослідження та написання звіту. Газети, мережі новин і журналісти-фрілансери ведуть більшість розслідувань. Однак деякі практики віддають перевагу своїй роботі «журналістиці-сторожу» або «звітності».

Стара фраза про те, що перо сильніше за меч, є вірною в журналістських розслідуваннях, коли поблажливість до грошей, корупція чи домінування викриваються для захисту суспільного обов'язку чи інтересів.

Журналістське розслідування в першу чергу включає деякі або всі наступні елементи:

- дослідження соціальних та правових питань;
- аналіз документів включає перевірку юридичних документів, публічних записів і фінансової інформації;
- кілька детальних інтерв'ю, як із записаними, так і з анонімними джерелами;
- технічні деталі, дослідження та фізичне обстеження спеціалізованого обладнання;
- дослідження даних;
- використання інструментів на основі підписки для проведення досліджень;
- дослідження, на виконання яких потрібні тижні, місяці чи навіть роки.

Журналістські розслідування також сприяють суспільним інтересам, проводячи глибокі розслідування та повідомляючи про несправедливість. Це досягається за допомогою звітів-розслідувань, які надають необхідну інформацію читачам, слухачам і глядачам. Як наслідок, журналістське розслідування функціонує як громадський сторож проти зловживань владою особами, які займають керівні посади. Саме тому, що медіа є незалежними, особи, які займають посади, не можуть використовувати їх для особистої вигоди.

В результаті журналістські розслідування стали єдиним прихистком для суспільства, де можна дізнатися правду про приховувані речі. Але, на жаль, фон слідчого правосуддя всіяний викриттями прихованого шахрайства, обману, тероризму та хабарництва. Журналістське розслідування як комплексний вид журналістики включає в себе безліч жанрів, таких як інтерв'ю, репортаж, новина, аналітична стаття тощо.

В умовах російсько-української війни цей жанр став особливо актуальним і через свою комплексність методів – однією з найнебезпечніших діяльностей. Проаналізована нормативно-правова база характеризує журналістику як належною демократичній державі, однак законодавством передбачені певні обмеження та упередження. Крім того, лише законодавство не може гарантувати захист та безпеку журналістів. Тож працівники медіа мають розраховувати на власні сили та керуватися власним розумом ідучі брати інтерв'ю у зоні бойових дій, чи готуючи репортаж із місця, куди щойно влучила ракета.

Зрозуміло, що без медіа-розслідувань це могло б залишитися непоміченим для багатьох поколінь. Таким чином, журналістське розслідування виступає як платформа для інформування громадськості про те, що відбувається в суспільстві.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ РОЗСЛІДУВАЛЬНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

2.1. Діяльність міжнародних журналістів-розслідувачів в російсько-українській війні

На сьогодні інтерес до інформаційної війни значно зріс у зв'язку з Російсько-український конфлікт та анексія Криму Росією у 2014 р. Росія намагається вплинути на українців та міжнародне співтовариство з метою просування власної версії подій та відстоювання власних інтересів. В умовах російсько-української війни значне місце займає інформаційна боротьба. Інтернет переповнений сумнівним контентом, та маніпулятивною чи фейковою інформацією з неперевірених джерел. У воєнний час зросла роль розслідувальної журналістики як способу фіксації воєнних злочинів та викриття російської пропаганди та міфів. Журналісти стали не лише свідками бойових дій, а й їх учасниками.

ЗМІ є одним із найбільш потужних «каналів» трансляції настроїв та упереджень суспільства та відповідно реакцій на події, що відбуваються в країні та світі. Тобто журналістика – це робота з аудиторією. Тож метою даної роботи є висвітлення діяльності міжнародних журналістів-розслідувачів, які висвітлюють війну в Україні на міжнародній арені. Адже кожен матеріал в майбутньому стане доказом військових злочинів Росії.

В умовах воєнного стану Інтернет є одним з найефективніших способів комунікації. Всесвітня мережа надає можливості обміну інформацією всім групам людей, які використовують їх у власних цілях, у тому числі з метою пропаганди власних ідеологій, насильства і залучення користувачів до певних

політичних чи суспільних угруповань. Вагомою особливістю Інтернету є свобода слова. Так, від початку війни в Україні Росія вдається до ведення пропаганди на сусідніх територіях, зокрема на тимчасово окупованих, а також до хакерських атак та створення ботів та фейкових сторінок у соцмережах.

Питання інформаційної боротьби України в умовах повномасштабної війни лишається актуальним та не дослідженим. Увагу до «інформаційного фронту» в умовах гібридної війни звертали такі науковці: Ю. О. Горбань [11, с. 138], Є. В. Магда [23, с. 175] та інші. Ведення війни Росії проти України досліджував Т. Кусьо [21, с. 224], частково охопивши інформаційний спротив та агресію. Однак значна кількість наукових праць була написана в довоєнний період та орієнтується на ефективні, однак вже застарілі матеріали та першоджерела.

Питання розслідувальної журналістики в Україні та її впливу в довоєнних умовах до 2020 року досліджували Г. В. Старкова та К. В. Ярецько [27, с. 225]. Науковці зверталися до витоків журналістських розслідувань та переведення праць журналістів до наукової бази.

Після вторгнення Росії в Україну команда GIJN опублікувала поради для журналістів-розслідувачів, які висвітлюють війну [56]. Це включає широкий спектр тем, серед яких: відстеження російських активів, розслідування військових злочинів, необхідні документи, попередня підготовка, цифрова безпека, поради щодо екстрених переїздів тощо. Це має неабияке значення з боку міжнародних партнерів. Адже в Україні та за кордоном працює багато журналістів зі всього світу, які охоче висвітлюють російську війну. Крім досвідчених воєнних кореспондентів, в Україні працює й чимало новачків. А в умовах війни ледь не кожен український працівник медіа став військовим кореспондентом.

Слідчі, призначені ООН, підтвердили, що російські збройні сили вчиняли військові злочини в Україні, включаючи задокументовані випадки страт цивільного населення, тортур і сексуального насильства.

Але є ще одна група, яка має унікальне становище для відстеження звірств в Україні – журналісти. Reckoning Project – це навчальна програма, яка існує, щоб навчити журналістів не лише збирати інформацію для своїх історій, а й докази військових злочинів, які можна використовувати в міжнародних судах [69].

Однією з його авторок є давній військовий кореспондент Жанін ді Джованні, яка приєдналася до All Things Considered для інтерв'ю, щоб поділитися важливістю розширення документації про військові злочини.

Зважаючи на міжнародний досвід висвітлення воєнних подій в Україні журналістами іноземна преса стикається з певними викликами у дотриманні стандартів журналістики, зокрема об'єктивного висвітлення подій. Так, в одному з матеріалів медіа «Голос Америки» Майкл Вейс, американський журналіст, директор News Line Magazine зазначив: «Хто працює у західних ЗМІ скаже, що складність полягає в зобов'язанні бути об'єктивним або здаватися об'єктивним... Багато інформаційних організацій повторювали тези російського МЗС, включно з теоріями змови, без жодного сумніву та скепсису. Тоді як ці теорії можна було легко спростувати лише за допомогою мінімального розслідування» [54].

Таким чином, однозначно можна стверджувати, що діяльність міжнародних журналістів у російсько-українській війні має важливий аспект – зібрані факти знадобляться під час доведення воєнних злочинів росіян.

Крім того, міжнародні журналісти-розслідувачі стають у нагоді в «обмані» окупантів на полі бою. Так, директор проекту журналістських розслідувань Bellingcat Хрісто Грозев на сторінці Twitter [46] розмістив дописи, у яких заявив, що не брав участі в операції українських спецслужб, однак разом із командою розслідував протистояння ФСБ та українського ГУР, які намагались переграти одне одного. Таким чином, журналіст-розслідувач розповів, як українська та російська сторона намагались отримати інформацію одна про одну, свідомо передаючи дезінформацію через російських пілотів та їх близьких. Зокрема, представники українських спецслужб надали російській стороні фейкові карти

дислокації ППО та злітно-посадкових смуг. Умовна «гра» військових скінчилася, однак фіксатором «хитрих» військових схем стали саме міжнародні журналісти-розслідувачі.

Таким чином, приходимо до висновку, що кордони не мають меж для журналістських розслідувань. І досвід та джерельно-доказова база міжнародних журналістів є вкрай розвиненою. Світова спільнота через розслідування незалежних сторін воєнного конфлікту безпосередньо бере участь в ньому, висвітлюючи потаємні перемовини та дані. У світі постає пряме завдання фіксувати ці матеріали та виокремлювати головні шляхи розвідувальних методів журналістів-розслідувачів, які безпосередньо беруть участь на українському фронті та сприяють нашій перемозі, шляхом висвітлення подій у світові медіа.

Сучасна журналістика трансформувалася в умовах російсько-української війни та набула значущості у фіксації воєнних злочинів. Зокрема виокреслилася суспільно-важлива мета розслідувальної журналістики. Безпекові та законодавчі вимоги диктують обмеження діяльності журналістів, однак ситуація в Україні розширює спектр тем для дослідження, зокрема російських злочинів. Важливо зауважити, що питанням війни в Україні з боку Росії зацікавлений увесь світ. Тож міжнародна журналістика працює на одному інформаційному фронті з Україною. Міжнародні розслідувачі в країні та за її межами відслідковують та викривають злочини російських військових, політичних та громадських діячів, надаючи розголосу їхнім діям через онлайн-простір. Так, міжнародна журналістика приймає активну участь не лише у фіксації злочинів, а й у веденні контрпропаганди.

Міжнародна журналістика в Україні зараз має особливе значення, оскільки дає іноземній аудиторії погляд з нуля на війну та російські злочини. Іноземні журналісти ризикують життям під час російських атак, адже агресор не робить різниці між медійниками та військовими. Більше того, російські війська часто навмисно атакують журналістів, незважаючи на те, що вони мають посвідчення

«Преса». Американський журналіст, режисер і продюсер Brent Reno став першим іноземним журналістом, убитим у березні після початку повномасштабного вторгнення.

Незважаючи на такі ризики, іноземні журналісти в Україні продовжують висвітлювати війну та надавати власні погляди на російські військові злочини. Завдяки їхнім зусиллям Росії справді важко приховувати свої звірства та поширювати дезінформацію про Україну. Роль міжнародної журналістики в поширенні правди про російську агресію неможливо переоцінити.

Журналістські розслідування процвітають у відкритій атмосфері свободи преси, доступних державних документів і поваги до ЗМІ. Сполучені Штати лідирують у розвитку цієї практики. Після відносного нехтування цією практикою після припинення муккракінгу на початку Першої світової війни інтерес до сучасного журналістського розслідування серед американських журналістів виник у 1930-х роках, повільно зростав і посилювався протягом 1960-х років. Наприкінці 1940-х і на початку 1950-х років газети збільшили обсяг розслідувань. Адвокат, який став журналістом-розслідувачем, Кларк Молленхофф із Des Moines Register та інші надихнули газети по всій країні для місцевих розслідувань. Як писав Джеймс Медісон: «Народний уряд без популярної інформації чи засобів її отримання є лише прологом до фарсу чи трагедії; або, можливо, обидва. Знання назавжди керуватиме невіглаством: і люди, які мають намір бути самим собою Правителями, повинні озброїтися силою, яку дає знання». Доступ громадськості до інформації є правом, яке визнається федеральним Законом про свободу інформації (FOIA) і законами штату про відкриті архіви. І до сьогодні зберіглася тенденція, що будь-яка особа може використовувати закон про свободу інформації для доступу до записів агентства. Іноземці та іноземні засоби масової інформації нічим не відрізняються від громадян США та засобів масової інформації у своєму праві запитувати записи у федеральних агентств через закон про свободу інформації. Особа

запитувача та мета запиту не мають значення, коли запити перебувають у судовому процесі [70].

Так, The New York Times зробило підбірку коментарів журналістів світу, які працюють на місцях в Україні, поділилися враженнями та проявами мужності та доброти, які вони бачили під час війни [68]. Старший продюсер «The Daily» Клер Тойніскоеттер вів репортаж із залізничного вокзалу в Перемишлі, Польща. Журналіст розповіла, як зустріла волонтера на ім'я Дмитро, який був з України і працював помічником учителя в Польщі. У перші дні війни він був на вокзалі, щоб допомогти українським біженцям чим міг – підвезти їх на машині чи допомогти знайти житло. Чоловік не розмовляв англійською, але журналістка могла спілкуватися за допомогою Google Translate на телефоні. Він говорив англійською тільки: «Моя родина в Україні» і «Ні війни. Ні війни».

Журналіст-розслідувач Майкл Швірц вів репортаж з Миколаєва. Він розповів, як подружжя їхали по Миколаєву на півдні України, розвозячи їжу малозабезпеченим мешканцям, коли їм подзвонили, на який вони так довго чекали. Це був їхній син Єгор. Провівши дні, переховуючись від російських військ, які захопили передмістя Києва, де він жив, він утік. У цій плутанині він втратив усі документи та телефон. «Це все можна вирішити», – сказала йому жінка. «Ти вийшов живим – це найважливіше». Через кілька хвилин пролунала сирена повітряної тривоги і всі прослідували в бомбосховище.

Фотожурналіст Лінсі Аддаріо вела репортаж з Києва. Вона розповіла про чоловіка, який шукав свою родину. Він роздрукувати та оформити в рамки портрети дружини та двох дітей, щоб лише розмістити їх. біля їхніх могил як нагадування про їхні життя до того, як вони були перевернуті й урізані постійними безладними бомбардуваннями війни.

«Що потрібно, щоб піти в морг, щоб ідентифікувати всю свою родину, підписати необхідні документи, зібрати пошматований і закривавлений ліловий плащ вашого справжнього кохання та захвати його в поліетиленовий пакет, щоб

зберегти як один із своїх останніх спогадів? Для мене це втілює стійкість», – сказала журналіст.

Журналісти The Guardian теж не лишилися осторонь війни в Україні. По всій країні команди зі встановлення фактів невтомно збирають докази та свідчення про звірства росіян, часто через кілька годин після відступу військ. «Перетворити це на переконання буде нелегко чи швидко, але завдання почалося», – Лорен Вулф [70].

З початку вторгнення в лютому троє слідчих Truth Hounds перетинають країну, записуючи розповіді з перших вуст і документуючи докази звірств відповідно до стандартів Міжнародного кримінального суду (МКС) у Гаазі, в якому вони залишаються у постійному зв'язку. Вони почали свою роботу в 2014 році, коли росіяни вторглися в Крим, але сам факт того, що Слободянюк зміг зібрати інформацію в нещодавно окупованих районах, і в таких деталях, є унікальним аспектом цієї війни. Міжнародні ЗМІ також мали безпрецедентний доступ. На зовнішньому кільці спостерігачів була документальна команда з турецького каналу новин. Наразі Truth Hounds разом із десятками інших груп збирають докази дій солдатів на місцях.

Зусилля в Україні підтримуються ширшою глобальною мережею слідчих, які розшифровують і підтверджують супутникові зображення та аудіоперехоплення, щоб зібрати докази для майбутніх судових переслідувань. Мережа включає групу журналістських розслідувань Bellingcat і британську правозахисну дослідницьку організацію Center for Information Resilience. Це буде залежати від природи майбутніх конфліктів, де буде така мережа підзвітності.

Навіть найменші та найдивніші речі, які росіяни залишили після свого поспішного відходу, можуть бути корисними. Журналістові Associated Press (AP) показали лист солдата додому, який поліція знайшла в Озері, на північний захід від Києва. Це було написано на звороті клаптика паперу – чистого аркуша для запису наказів для екіпажу БТР-МДМ (бронетранспортера-амфібії) №122.

Журналіст AP показав папір, який потім ввів документ в його базу даних. Потім він використовував список російського медичного персоналу, прикріпленого до батальйонних тактичних груп, щоб ідентифікувати двох членів екіпажу в тій машині та бригаду, до складу якої вони входили – 31-шу гвардійську десантно-штурмову бригаду, що базується в Ульяновську – таким чином поставивши конкретних солдатів на місце. точне місце.

Він визначив, що карта маршруту евакуації була складена до вторгнення, створена з «бажаного за дійсне». Він показав намічені цілі – багато з яких ніколи не були взяті – для окупації. Початкова точка карти, Васильківська авіабаза, знаходиться набагато південніше, ніж коли-небудь досягали росіяни, приблизно за 25 миль на південний захід від Києва.

Це було ще одним доказом того, що російська армія була погано навчена та погано підготовлена до вторгнення, а розслідувачі вміють дієво використовувати будь-яку інформацію.

Журналісти міжнародного інформаційного агентства США Associated Press розслідували злочини російської армії у Бучі [62]. Журналісти проаналізували відео з вуличних камер відеоспостереження, перехоплені телефонні розмови росіян і реконструювали так звану «операцію із зачистки» Бучі, яку проводили російські окупанти. На основі отриманої інформації автори розслідування побудували 3D-модель того, що відбувалося. Журналісти з'ясували, що росіяни проводили в Бучі фільтрацію: ходили по домівках і виявляли потенційно небезпечних містян. У військових були списки з прізвищами, складені в спецслужбах РФ. Підозрюваних у співпраці зі Збройними силами України катували і вбивали. Було визначено місця, що найбільше постраждали від окупантів як з огляду на інфраструктуру, так і з кількості тіл цивільних довкола.

Тож нещодавні масштабні витоки документів і даних спричинили розвиток нових підходів до журналістських розслідувань. Співпраця між країнами та організаціями була необхідною для того, щоб поділитися масштабом

розслідування, поділитися досвідом і координувати публікацію для максимізації впливу. Ця нова модель співпраці в індустрії, зосередженій на ексклюзивності, вказує на шляхи адаптації до технологічних, ділових і політичних змін для зміцнення підзвітної журналістики в той час, коли вона зазнає тиску з багатьох сторін.

Практика колаборації в журналістиці не нова. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій розглядається багатьма вченими як критичний фактор для процвітання спільної журналістики в редакціях. Працюючи разом, фахівці-практики можуть вирішувати проблеми професії, яка переживає кризу, а також потребу створювати якісні репортажі-розслідування.

Однак можна стверджувати, що журналістика загалом і журналістські розслідування зокрема відіграють важливу роль у підвищенні обізнаності про злочинність та боротьбі з нею. Вони є одними з найважливіших джерел підвищення обізнаності громадськості. Проте журналістське розслідування – це досить складний процес та зачасту робота не однієї людини. З тисяч журналістів по всьому світу лише деякі з них обирають цю професію і вирішують бути журналістами-розслідувачами, а ще менше досягають успіху у цій сфері.

2.2. Контент-аналіз журналістських розслідувань українських медіа

Нинішня російсько-українська війна засвідчила величезний вплив соціальних медіа та телебачення на ведення інформаційної війни на глобальному рівні. Соціальні медіа тепер стали найкращим інструментом для охоплення індивідуальних розумів і, таким чином, впливу на маси таким чином, що замінює вплив усіх застарілих засобів масової інформації, таких як друк, радіо та навіть телебачення. Повідомлення соціальних медіа настільки персоналізоване, але при цьому має такий масовий охоплення, що воно має важливу роль у формуванні свідомості мас. Нині його вплив перевершує вплив традиційних ЗМІ.

В умовах широкомасштабної російсько-української війни інформаційна війна вийшла на новий рівень. Так, ми проаналізували український медіаринок з 24 лютого 2022 року та матеріали журналістських розслідувань, які проводилися за цей час.

Документування окремих злочинів і притягнення винних до відповідальності – це одне, але кінцева мета багатьох розслідувачів військових злочинів в Україні – побудувати справу проти Росії за геноцид. Путін розглядає Україну як витвір радянської доби, заперечуючи її довгу історію як окремого від Росії регіону, і кожен представник української неурядової організації, з яким я спілкувався, зібрав докази того, що культурне стирання та знищення української ідентичності є кінцевою метою Росії. «Росіяни мають чітку мету знищити нашу культуру, як частину нашої ідентичності, як те, що відрізняє Україну від Росії», – сказала Bloomberg News Ольга Гончар, співзасновниця Українського музейного кризового центру. За словами заступниці міністра культури та інформаційної політики України Катерини Чуєвої, від початку війни у лютому було пошкоджено близько 500 об'єктів культурної спадщини – такого масштабу не було з часів Другої світової війни.

Тетяна Печончик із центру прав людини ZMINA, яка співпрацювала з виданнями «Українська правда» і «Дзеркало тижня» та є учасницею Комісії з журналістської етики, розповіла журналістам, що чула про випадки, коли російські військові жінкам під час нападу говорили: «Ми вас будемо гвалтувати, поки ви не захочете бачити чоловіків». У Руанді згвалтування часто супроводжувалося каліцтвом – способом примусової стерилізації «нелюдського» ворога. «Отримати будь-яку інформацію практично неможливо», – сказала Печончик. «Вони можуть говорити про тортури, але не обов'язково вказувати, що з ними робили».

Зараз київський журналіст Дмитро Реплянчук, який працює на незалежному медіа-сайті «Слідство.Інфо», використовує свої навички

журналістських розслідувань, щоб викривати військові злочини та звірства. «Кожен злочин має обличчя», – сказав Реплянчук Голосу Америки.

«Військові злочинці, які розстрілювали мирних жителів у Бучі, льотчики, які скидали бомби на Маріуполь та інші міста України, артилеристи, які обстрілювали Харків – це конкретні люди», – сказав він. «І моє завдання — розкрити цих людей».

З огляду на те, що у квітні 2022 року російський солдат постав перед судом за військові злочини, а журналісти тижнями беруть інтерв'ю у жителів обложених або окупованих міст, українські ЗМІ відіграли важливу роль у документуванні та зборі доказів.

Разом із колегами журналіст аналізує оприлюднені українською розвідкою списки російських підрозділів і шукає в російських соцмережах «Вконтакте» та «Однокласники» військові профілі. Деякі солдати, особливо молодші, також активні в ТікТок. У деяких випадках, зазначив Реплянчук, солдати вихваляються катуваннями мирних жителів. «Немає потреби нікого допитувати. Вони самі публікують ці речі. Вони пишаються цим у своїх соцмережах», – зазначив Реплянчук.

Проаналізувавши сотні таких профілів, він прийшов до іншого висновку. «Наскільки я бачу, переважна більшість росіян підтримує війну проти України і закликає її продовжувати. Це точно не тільки війна Путіна проти України, це війна Росії і російського народу», – сказав він.

З'являється все більше доказів того, що росіяни намагаються стерти українців шляхом масових вбивств, примусового отримання російського громадянства та переселення українців до Росії. Слідчі досі знаходять могили в Бучі під Києвом та Ізюмі на сході. Виявляють ознаки систематичного, умисного вбивства: зв'язані за спиною руки, кульові отвори на задній частині черепа.

Візьмемо першим для аналізу медіа – агенцію журналістських розслідувань «4 Влада». Так як медіа є локальним, матеріали переважають про Рівненщину.

Однак наша мета знайти журналістські розслідування, що стосуються широкомасштабної російсько-української війни. Можна одразу відмітити середню періодичність виходу матеріалів – близько місяця. Так, за 20 травня 2022 року вийшла стаття Оксани Гавриш «Списано»: як українська мережа взуттєвих магазинів Respect приховує російські зв'язки» [40]. У цьому розслідуванні мова йде про мережу взуттєвих магазинів, яку нібито за словами власниці не видалили зі списку російських. Однак журналісти вибудували логічний ланцюг причетності Respect з України до російського, білоруського і казахського. Стаття набрала за 5 місяців майже 3000 переглядів і 0 поширень. На ці показники можуть впливати локальність медіа, низька прив'язаність до нагальної теми війни, низький попит продукцією в Україні, компанія якої розслідувалася, тощо.

Останнє журналістське розслідування станом на жовтень вийшло 29 липня 2022 року. Маємо розуміння, що журналістське розслідування потребує часу і додаткових фінансових затрат, що робить його не економічно вигідним для медіа, а в період війни зменшився резерв відкритих даних.

Аби дізнатися більше про розслідувальну журналістику медіа «4 Влада», ми переглянули її портфолію і знайшли новину про так-звані методи збору інформації. У ЗМІ «Медійні злочини Росії» вийшла стаття «Рівняни тримали журналістку в підвалі, бо запідозрили, що вона диверсантка» [53]. У ній йдеться, місцеві мешканці одного з будинків понад годину тримали журналістку «Четвертої влади» Оксану Гавриш у підвалі, адже вважали, що вона диверсантка, коли вона представилася журналісткою. Замість контакту з місцевими працівниця медіа змушена була спілкуватися з поліцією. Правоохоронців викликали власне сусіди. Обурили людей зйомка на відеокамеру та запитання. Однак переконати жителів будинку не можна було навіть у наявності журналістського посвідчення. Однак згідно частини 4 статті 25 Закону України «Про інформацію», працівник ЗМІ після пред'яви документа, що засвідчує

професійну належність особи, має право вільно збирати інформацію в районах на території, де оголошено надзвичайний стан.

Таким чином, приходимо до висновку, що українська розслідувальна журналістика в умовах воєнного стану стикається із проблемою не регульованого законодавства, адже суспільство в умовах війни сприймає негативно будь-які дії журналіста, асоціюючи їх з ворожою розвідкою.

Ще одним досліджуваним медіа став «СтопКор». Видання зазнало хакерську DDoS-атаку, однак в умовах війни редакційна компанія все ж вважаю, що за спробами «накрити» сайт стоять представники політикуму [41]. Хоча від початку широкомасштабної російсько-української війни спроби «покласти» редакцію вже були. 17 березня 2022 року російська агентура взламала тізерну мережу RedTram і замість медійної реклами тимчасово відкривався російський триколор із «георгіївською стрічкою» [43]. Таким чином, бачимо, що засоби масової інформації виступають потенційним об'єктом для хакерських атак. Водночас це є передбачуваним і логічним, адже медіа є одним із головних комунікаторів зі суспільством. На сьогодні інтерес до інформаційної війни значно зріс у зв'язку з Російсько-український конфлікт та анексія Криму Росією у 2014 р. Росія намагається вплинути на українців та міжнародне співтовариство з метою просування власної версії подій та відстоювання власних інтересів. Це було досягнуто з використанням як традиційних ЗМІ, контрольованих російською владою, так і соціальних медіа, які мали навіть сфера діяльності ботоферм тощо.

Періодичність публікації журналістських розслідувань «СтопКор»— близько 2 тижнів. За даними редакції, основним джерелом фінансування є членські внески, доходи від авторських прав на журналістські публікації, гранти на виконання проектів від донорських організацій, добровільні пожертвування і безповоротна фінансова допомога. І не зважаючи на відсутність власника,

залежність фінансування від аудиторії тощо, редакція має 60 філій в Україні із центром у Києві [47].

Аби більш яскраво дослідити українську розслідувальну журналістику, візьмемо для аналізу медіа «Радіо Свобода» та програму «Схеми: Корупція в деталях». В середньому періодичність випуску розслідувань становить 1 тиждень. Для аналізу ми обрали публікацію за 1 вересня 2022 року Валерії Єгошиної та Георгія Шабасєва ««Все дома разье***или», «Ухо пленному отрезали»: що відбувається на окупованій частині Харківщини?». Це фіксація телефонної розмови російського військового з його рідними, у якій йдеться про обстріли цивільних будинків з усіх видів зброї, катування військовополонених, відбирання їжі у місцевих жителів тощо. Журналісти «Схем» верифікували зміст так званих «плівок», ідентифікували власника голосу та знайшли підтвердження злочинів, з'ясувавши, геолокацію, де перебував на той момент окупант, спілкуючись із рідними. Також було проведено аналіз супутникових знімків тимчасово окупованої території. Крім того, завдяки телефонним трафікам розслідувачі змогли не лише фіксувати злочини армії РФ, а й відслідковувати рух ворожої бригади територією України.

Валерія Єгошина, журналіст новинно-розслідувального проекту «Схеми або Схеми», який веде Радіо Вільна Європа/Радіо Свобода (RFE/RL), каже, що з початку вторгнення вона оволоділа новими навичками роботи з даними. Радіо Свобода/Радіо Свобода та Голос Америки є незалежними мережами під керівництвом Агентства глобальних медіа США, яке фінансується Конгресом.

«Ми отримали доступ до сервісів, які допомагають із супутниковими знімками. Для нас це досить нова сфера, але я вважаю, що ми працюємо досить успішно», – сказала Єгошина. «Наприклад, ми можемо показати передислокацію російської техніки».

Знімки також допомогли її команді знайти масові поховання в селах Мангуш і Виноградне поблизу Маріуполя.

Також офіційним розслідуванням допомагає виявлення російських військових, зазначила Єгошина. До війни українські правоохоронці інколи ставали предметом журналістських розслідувань. Сьогодні вони знаходять шляхи для співпраці.

Генеральна прокуратура України назвала підозрюваних у скоєнні злочинів у Бучі. Для встановлення особи одного з них була використана інформація, зібрана командою «Слідство.Інфо» [52].

«Ми знаходимо потерпілих і свідків, працюємо з ними, щоб встановити особи та дані конкретних російських окупантів, які або вбивали, або були причетні до катувань чи взяття в заручники мирних жителів», – сказав Реплянчук.

Разом із колегами йому вдалося впізнати низку російських військовослужбовців, збираючи докази, як пазл, спираючись на свідчення свідків.

Незалежна програма розслідувань «Схеми» – це проєкт Радіо Свобода, що фінансується з бюджету США, що виходить завдяки суспільному мовнику «UA: Перший» [55]. Платформа журналістських розслідувань вже отримувала скарги із Офісу Президента щодо виходу програми розслідувань на телеканалі, що фінансується державою. Однак попри критику «верхів» проєкт існує досі й успішно розкриває злочинність навіть в умовах війни.

Таким чином проаналізувавши українські медіа журналістських розслідувань можемо прийти висновку, що місцеві медіа ґрунтуються на місцевих питаннях, а більш глобальні медіа або підпорядковуються власнику, або працюють на свої можливості і розраховують на грантові фінансування. Контент за 9 місяців війни має наступний вигляд (див. рис. 3.1).

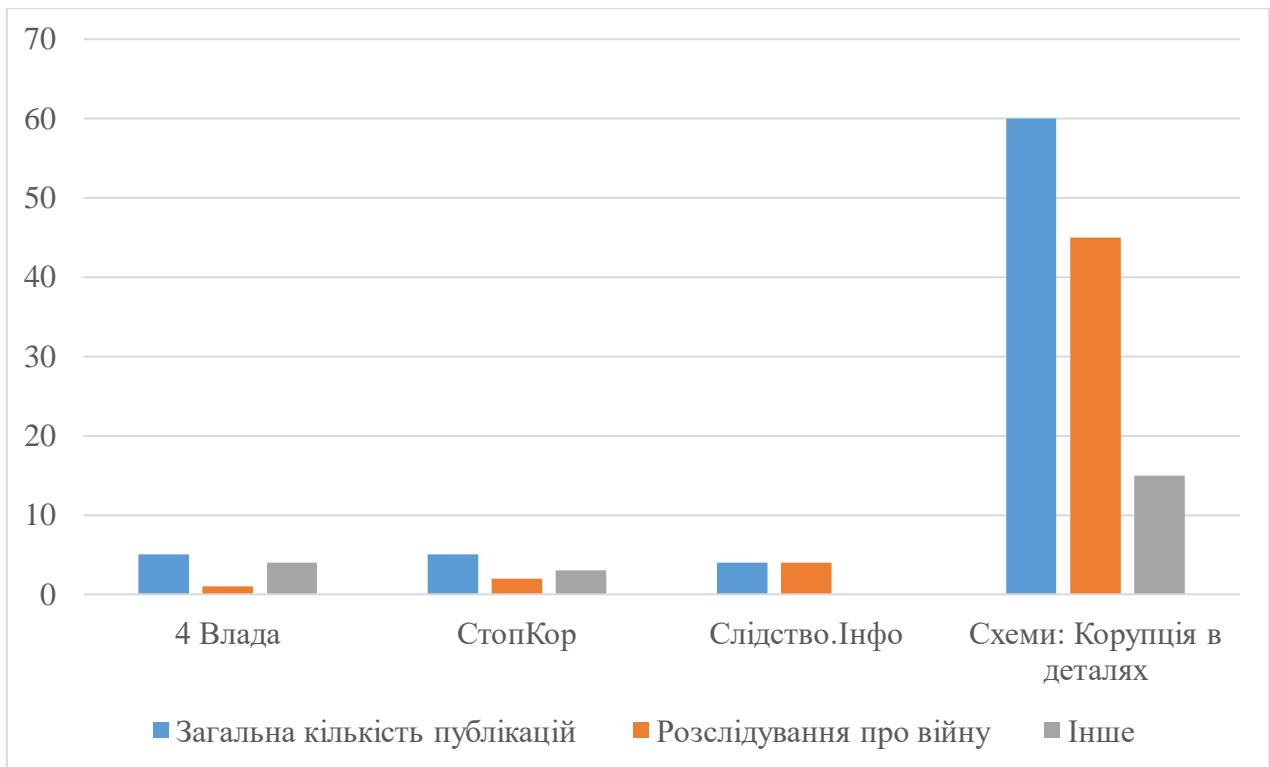

Рис. 3.1. Контент-аналіз українських медіа від 24 лютого до 6 листопада 2022 року

Локальне медіа «4 Влада» зосереджене на місцевих подіях. Його фінансування йде від проєктів, грантів тощо. «СтопКор» на відміну, хоч і не локальний ЗМІ, однак теж не вирізняється масивом розслідувань. ЗМІ, що отримує фінансування від проєктів, маючи юридичних власників, теж програє в оперативності та кількості. «Слідство.Інфо», яке отримало нагороду Free Media Pioneer Award за якісне висвітлення подій в умовах війни, теж розслідуваннями не сильно виривається вперед. Хоча в умовах війни головна тема присвячена саме їй.

Проєкт «Схеми: Корупція в деталях» теж припинив свою діяльність від початку війни і продовжив із 3 березня. За цей період і до 6 листопада вийшло 60 журналістських розслідувань. Бачимо, що медіа, фінансоване США має найпродуктивнішу діяльність.

Висновки до розділу 2

Онлайн-сфера відіграє важливу роль у боротьбі ворогуючих держав за контроль над наративами навколо вторгнення. З огляду на всюдисущу природу Інтернету, соціальних медіа та їхнє постійне зростання в суспільстві, необхідно всебічно зрозуміти ці платформи, щоб задіяти мережі загроз у країні та за кордоном. Проте в основі всіх дій в Інтернеті лежить людська поведінка. Тому розуміння поведінки людини та динамічного діапазону характеристик, дій та атрибутів, на які впливають культура та контекст, для наступальних і оборонних дій на основі Інтернету, є навичкою, що постійно розвивається. Таким чином, некінетична діяльність та зусилля щодо змін, особливо в кібер-сфері, вимагають міжкультурної компетенції та досвіду на додаток до будь-яких кібер-можливостей.

Оцінивши міжнародний та український досвід проведення журналістських розслідувань, можемо зазначити, щодня мільйони людей звертаються до провідних медіа за відкритими, незалежними та якісними новинами, і тепер читачі у 180 країнах світу підтримують як українські, так і зарубіжні ЗМІ фінансово.

Адже кожен заслуговує на доступ до інформації, яка ґрунтується на науці та правді, а також аналізу, що базується на авторитеті та чесності. Тому «у виграші» є вибір: зробити звіти відкритими для всіх читачів, незалежно від того, де вони живуть і скільки можуть собі дозволити платити. Це означає, що більше людей можуть бути краще поінформовані, об'єднані та натхненні на значущі дії.

У ці небезпечні часи така глобальна новинна організація, яка шукає правду, як Guardian, є важливою. У нас немає акціонерів чи власників-мільярдерів, тобто наша журналістика вільна від комерційного та політичного впливу – це робить нас іншими. Коли це ніколи не було так важливо, наша незалежність дозволяє нам безстрашно розслідувати, кидати виклик і викривати тих, хто має владу

І хоч на доведених прикладах і реальній підтримці всього світу, Україна і виграє інформаційну війну проти Росії, це не виключає нових форм атак та інфозброї. Тож оголошувати про інформаційну перемогу ще рано. У всякому разі, цей очевидний консенсус – що Україна виграла в онлайн-війні – може приховувати, де справді точаться бої через вторгнення.

Можна виділити основні перепони в діяльності журналістів-розслідувачів:

- недовіра суспільства та вороже ставлення до всіх, хто намагається дізнатися інформацію про місцевість, жителів, військових тощо в умовах війни;
- хакерські атаки;
- безпека;
- матеріальна складова.

В результаті журналістські розслідування стали єдиним прихистком для суспільства, де можна дізнатися правду про приховувані речі. Але, на жаль, фон слідчого правосуддя всіяний викриттями прихованого шахрайства, обману, тероризму та хабарництва тощо.

Зрозуміло, що без медіа-розслідувань це могло б залишитися непоміченим для багатьох поколінь. Таким чином, журналістське розслідування виступає як платформа для інформування громадськості про те, що відбувається в суспільстві.

Оскільки журналістське розслідування означає розкопування прихованих фактів, робота відрізнятиметься від репортажу в суді чи на публічних зібраннях. Журналіст повинен зібрати якомога більше доречних фактів від якомога більшої кількості людей. Факти мають бути точними та завжди перевіреними. Більшість розслідувань потребують багатогодинної роботи, збираючи багато-багато дрібних деталей. Ви та ваш редактор повинні усвідомити це. Якщо вам не приділять достатньо часу, ви можете не зробити жодного успішного

репортажного розслідування. Власне це видно із дослідження світового та українського медіа-ринку. Журналістські розслідування потребують фактів, коштів та часу на збір і обробку даних.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

3.1. Перспективи розвитку журналістського розслідування

Завдяки сучасним технологіям революційні зміни в інформаційній сфері, такі як розвиток носіїв інформації та Інтернету, дають можливість брати участь у бойових діях, навіть не виходячи з дому. Швидкий розвиток мереж перетворив кожен автоматизовану систему на потенційну мішень вторгнення. Той факт, що інформаційні технології все більш актуальні для життя людей, визначає, що ті, хто бере участь в інформаційній війні, не всі є учасниками і що кожен, хто знається на інноваційних технологіях, може стати «бійцем» у мережі. В інформаційних війнах можуть брати участь аналітичні центри, що складаються з неурядових експертів; швидка «мобілізація» буде спрямована не тільки на молодь; інформаційні галузі та домени будуть першими мобілізованими і вступлять у війну; традиційні режими роботи зазнають серйозних змін; оперативним планам, розробленим для інформаційної війни, буде надаватися пріоритет при розробці та прийнятті рішень і так далі. Оскільки інші технології розуміють люди лише після того, як вони обізнаються з інформаційними технологіями, і оскільки інформаційні технології стають все більш соціалізованими, інформаційна війна – справа збройних сил, а пересічних журналістів та суспільства. Існують умови, які ефективно сприяють участі громадськості в інформаційній війні [26, с. 42].

Терміну «журналістика розвитку» вже п'ять десятиліть. Але якщо обсяг академічного дослідження був єдиним мірилом його охоплення та впливу, то можна було б помилково зробити висновок, що ця галузь журналістики навряд

чи мала будь-який охоплення та вплив взагалі. Наукових досліджень жанру, який поширився на трьох континентах і колись рекламувався як нова журналістика для країн третього світу, мало.

ЗМІ, не дивлячись на новий термін, журналістське розслідування за десятиліття перетворилося на потужний інструмент для критичного й ретельного викриття фактів і таємниць, які уряди, установи, організації чи окремі особи намагалися б приховати від громадськості.

За останні десятиліття спільнота журналістів-розслідувачів розвинулася. Сьогодні існують живі та постійні контакти на регіональному, національному, європейському та світовому рівнях. Журналісти об'єднуються, щоб обмінюватися методами, розвивати журналістську майстерність і, не в останню чергу, створювати мережі для дослідження.

Існуюча література вказує на дві основні моделі. Можна побачити, як науковці сперечаються один з одним щодо того, якою є і має бути журналістика розвитку. Причина: різноманітні, навіть протилежні варіації цього жанру журналістики виникли відповідно до соціальних, політичних, економічних і культурних варіацій у країні чи регіоні. Початкові ідеали журналістики розвитку, яка вимагає незалежної, критичної оцінки процесу розвитку, були замінені виправданнями того, що контрольовані державою ЗМІ в авторитарних державах видають за журналістику розвитку. Це пояснює другу закономірність: дослідження, як правило, розходяться, а не зближуються щодо концепції журналістики розвитку.

Протягом багатьох років лунали заклики стандартизувати поняття журналістики розвитку або, якщо це не вдається, переглянути всю концепцію. Поки цього не станеться, науковцям, які починають вивчати журналістику розвитку, слід пам'ятати про різні підходи та практики та уникати вибору компонентів, які спотворюють висновки.

Підходи варіюються від журналістів розвитку як добровільних партнерів уряду (статисти) до сторожових псів (розслідувачів) і від інтервенціоністів (партисипаторів або емансипаторів) до охоронців прозорості. В асортименті є більше варіантів або комбінацій. Яскрава сторона полягає в тому, що існує згода щодо деяких важливих моментів для журналістики розвитку: наголос на процесі розвитку, щоб викликати соціальні зміни (комунітарні).

Інформація є інтеркомунікативною, тому її не можна класифікувати за секторами чи галузями. Дуже помилково вважати, що інформація лише у військовій сфері заслуговує на збереження таємниці, а інформація для цивільних цілей не відноситься до категорії секретності. Фактично, якщо не вжити заходів безпеки для захисту комп'ютерів і мереж, інформація може бути втрачена. Подібним чином, якщо ми думаємо, що отримувати інформацію ворога – це справа відділів розвідки та безпеки, і що вона не має нічого спільного ні з ким іншим, ми втратимо гарну нагоду виграти інформаційну війну [32. с. 8].

Варто зазначити, що спеціалізація більшості ЗМІ на викритті корупції має безперечний вклад у розвиток держави. Оскільки розкриття корупції дуже небезпечне, багато журналістів нарікають, що журналістські розслідування вже не такий професійно енергійний, як раніше. За такої ситуації медіа висвітлюють корупцію в першу чергу на кадрах нижчого рівня або тих, хто працює в провінції. Оскільки корупція настільки поширена, таких історій не бракує. Багато журналістів також перестраховуються, покладаючись на звіти поліцейських розслідувань. Це, у свою чергу, викликає делікатне питання про те, як поліція вирішує, які справи оприлюднювати для ЗМІ. Редакція усвідомлює, що викриття корупції може бути переплетене з міжособними війнами всередині політичної еліти. Деякі захочуть уникнути цього. Інші можуть бути довіреними особами впливових людей, які хочуть використовувати ЗМІ для саботування політичних суперників. ЗМІ відіграють певну роль у внутрішньоелітарній політиці, але

делікатний характер цього питання не дозволяє належним чином дослідити деталі.

Однак варто зауважити, що викриття політичних та корупційних схем в реаліях воєнного стану досить певним чином втрачає свою значущість. Безперечно, такі розслідування не зникнуть, однак для українських та зарубіжних ЗМІ є більш актуальним полем для діяльності воєнні дії та злочини країни-агресора.

Війна в умовах інформаційної боротьби ведеться сотнями мільйонів людей за допомогою сучасних інформаційних систем відкритого типу. Оскільки традиційний спосіб промислового виробництва змінився від централізації до дисперсії, а комерційна діяльність поширилася з міських районів на сільську місцевість, робочий метод і спосіб взаємодії у первісному розумінні все більше базуються на інформації. Політична мобілізація на війну повинна покладатися на інформаційні технології, щоб стати ефективною, наприклад, шляхом створення та розповсюдження програмного забезпечення політичної мобілізації через Інтернет, розсилання патріотичних повідомлень електронною поштою та створення баз даних для традиційної освіти. Таким чином, сучасні технічні засоби масової інформації можуть бути повністю використані, а ефект відкритості та поширення Інтернету може бути розширений, щоб допомогти політичній мобілізації здійснювати свій тонкий вплив.

Трансформація журналістики та нових медіа призвела до журналістських війн в сучасному медіапросторі та перетворила його на «поле бою» політичних сил та різних ідеологій. Основним завданням українських науковців і практиків є пошук проблем, генерація ідей нових методів та вироблення ефективних заходів для протидії в умовах гібридних війн та воєнних конфліктів.

Таким чином, потрібен атаквальний підхід, що полягає в асиметричній відповіді на дії противника. Особливе місце в нагальних світових проблемах має журналістика та якісна комунікація.

Нині нагальною проблемою є повномасштабна війна Росії в Україні та методи її ведення на інформаційному рівні впливу. В таких умовах йдеться про створення ЗМІ картини світу як невід'ємної частини військових дій, а прямим завданням є пошук та використання всіх доступних засобів добування, перевірки та подачі інформації.

Тож першочергово маємо звернути увагу на журналістське розслідування і вказати, що цей журналістський жанр визначається як матеріал, який ґрунтується на оригінальній роботі журналіста, яка у свою чергу з'являється з витоку або «зливу» інформації з офіційних або неофіційних джерел. Це системний аналіз, що описує весь спектр проблеми, а не лише інцидент. Тобто суть полягає в пошуку причиново-наслідкових зв'язків, аналітичній обробці знайденого матеріалу та викладі в доступній для аудиторії форму [1, с. 6].

Важливо зазначити, що навіть у звичних умовах пошуку ексклюзиву журналісти нерідко демонструють низьку професійність, у той час, коли в умовах воєнного стану на журналістів очікує низка перепон та обмежень у висвітленні подій, місць, особистостей тощо. Згідно з наказом Головнокомандувача ЗСУ про організацію взаємодії між ЗСУ, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану журналіст має пройти акредитацію задля упередження витоку значущої інформації, що може допомогти ворогові у веденні бойових дій[50].

Тобто журналіст, як і журналіст-розслідувач опиняється перед дилемою власних методів збору і поширення інформації та обмежень за воєнного стану, у разі порушень норм якого передбачена кримінальна відповідальність. Таким чином, складність для журналіста-розслідувача в умовах воєнного стану полягає у відборі допустимої для поширення інформації та першоджерел. Однак універсальним елементом широкого жанру розслідування є інтерв'ю. Так, прес-конференції, публічні виступи урядових та військових персон можуть стати основою для майбутнього матеріалу, інформаційним приводом, а також бути

першоджерелом у зборі інформації. У таких умовах журналіст має стати експертом або співпрацювати з експертами з відповідних питань.

Однак і в таких умовах, незважаючи на важливість спиратися на інформацію офіційних джерел, журналіст-розслідувач не повинен приймати одну сторону. Варто уникати надмірного спрощення та сентиментальних розповідей, які ґрунтуються на емоціях, для висвітлення важливих питань [3, с. 71].

Отже, місце журналістського дослідження в умовах воєнного стану має важливе значення, суть якого полягає в повному заглибленні в проблематику питання, зборі та системному викладі інформації в умовах обмежень і небезпеки.

Журналістське розслідування є одним з найвагоміших і наймасштабніших матеріалів у сучасній журналістиці, є підґрунтям до подальших журналістських і навіть слідчих розслідувань.

Журналістське розслідування – це журналістський матеріал на важливу тему, чи подію, яка відбулась або триває й досі і є суспільно важливою, актуальність якої не втрачається навіть через проміжок часу, витрачений на дослідження проблеми. При цьому є особи або певні органи чи організації, які намагаються завадити журналістській роботі або приховати матеріал чи деталі справи. Оприлюдненню матеріалу передують детальна перевірка. Як і будь-який журналістський текст, розслідування містить ретельно перевірену об'єктивну інформацію. Неправдивість і неточність карається законом. Тож найбільш вагомим у матеріалі є фактична база з перевірених джерел [4, с. 131].

Факт (від латинської *factum* – «зроблене»), тобто зафіксована дійсність. Іншими словами факт – це незаперечна річ, яка являє собою дійсну подію або наслідок дій певних суб'єктів та містить їх семантику. За допомогою факту журналістський матеріал набуває суспільної значущості. Факт вказує на зв'язок конкретної ситуації з масштабним суспільним явищем, визначає варіанти розвитку дій. Однак саме останнім нерідко маніпулюють, або за браком досвіду помиляються журналісти [20, с. 261].

Варто зазначити, в основі журналістського розслідування лежить об'єктивне висвітлення події, тобто суворе дотримання фактів без жодних припущень. Інакше кажучи, журналіст стверджує і готовий відповідати за матеріал на випадок, якщо доведеться відповісти перед судом.

Потрібно зауважити, що журналіст є людиною публічною і має чітко розрізняти чути і плітки від фактів. Уся інформація має бути перевірена. Крім того, журналіст має розмежовувати важливу інформацію, яка може в подальшому бути викритою і досліджуваною в розслідуванні від одноразової публікаційної новини [2, с. 45].

Крім того, важливим джерелом фактажу в журналістиці є джерела інформації, а саме – інсайтери – власні джерела журналіста, якими виступати можуть люди, організації, документи, архіви та будь-які першоджерела, що є підґрунтям для майбутнього розслідування.

Додамо, що журналістське розслідування як об'ємна робота журналіста утворює так зване досье – накоплений матеріал, що включає, записи, інтерв'ю, розшифровки, документи, фото, відео чи аудіозаписи тощо.

Отже, журналістське розслідування не допускає: інформаційної та технічної неточності й неухважності; некомпетентності й невміння розібратися заплутаних справах; ненадійності джерела інформації; помилок логічного викладу матеріалу; суб'єктивну думку та невміння відокремити факт від коментаря тощо. Об'ємний та обширний матеріал потребує детальних доведень фактажем та опису наведеної інформації. Журналістське розслідування не допускає неточностей та припущень. Як і будь-який журналістський матеріал – це об'єктивна конкретизована інформація, що не потребує додаткових пояснень чи спростувань.

Варто відмітити, що великий успіх України в інформаційній війні, безсумнівно, полягав у тому, щоб викласти конфлікт як конфлікт Росії проти не лише України, а й Заходу. Це допомогло йому завоювати низку шанувальників у

Європі та Північній Америці, як серед політиків, так і серед простих виборців. Але саме той успіх, причина того, що ми на Заході вважаємо, що Україна виграє в інформаційній війні, також є причиною того, що це не так. Цьому підтвердженням є долучення міжнародних журналістів-розслідувачів до висвітлення воєнних подій в Україні.

І хоч на доведених прикладах і реальній підтримці всього світу, Україна і виграє інформаційну війну проти Росії, це не виключає нових форм атак та інфозброї. Тож оголошувати про інформаційну перемогу ще рано. У всякому разі, цей очевидний консенсус – що Україна виграла в онлайн-війні – може приховувати, де справді точаться бої через вторгнення.

Процес пропагандування створив вкрай необхідну багатовимірну структуру для загострення уваги держав на найближчу перспективу на розробку стратегічної політики інформаційної війни, стратегії та цілей, зокрема щодо наслідків потенційних серйозних непередбачених ситуацій на оборонні стратегії, доктрини, вразливі місця, психологію людей тощо. Він також став надзвичайно корисним форумом для початку координації з промисловістю щодо майбутнього напрямку телекомунікаційної стратегії національної безпеки, пов'язаної з інформаційною війною.

Отже, через свої інформаційні кампанії Україна досягла важливих стратегічних і військових цілей і справедливо переконала більшість світу в моральності своєї справи. Однак він програв деякі важливі інформаційні баталії. Росія виграла важливі інформаційні битви в Китаї, Індії та більшій частині Африки. А оскільки інформаційна війна триватиме ще довго після припинення обстрілів, перемоги Росії мають наслідки для подальших міжнародних відносин.

Ще одним важливим аспектом є те, що журналісти все частіше використовують інструменти наукової журналістики та наукового дослідження для проведення репортажів-розслідувань і навіть для того, щоб привернути увагу до сумнівних наукових відкриттів. Журналісти займаються інтелектуальним

аналізом даних – «копаються» в базах даних і ефективно видобувають інформацію – що стає стандартною частиною якісного журналістського розслідування. Насправді існує багато онлайн-баз даних та інших ресурсів, корисних для науково-розслідувальної журналістики. Безпосередньо використання супутникових зображень та інших методів дистанційного зондування для підтримки підходу журналістики-розслідування можуть стати в майбутньому частиною розслідувань. Супутникові методи зможуть використовуватися не лише для наукової діяльності журналістів для прогнозування погоди чи зміни клімату, чим займаються зокрема метеорологи, а й для відкриття нових даних про нашу країну.

Закон про доступ до інформації вважається джерелом новаторської журналістики-розслідування. І це є найважливішим мотиватором для пошуків та розслідувань злочинності журналістами.

Найсерйозніші справи можуть бути порушені за принципом універсальної юрисдикції, згідно з яким третя країна втручається, щоб розглядати злочини, які «є такої виняткової тяжкості, що зачіпають фундаментальні інтереси міжнародного співтовариства в цілому», – йдеться в повідомленні Нью-Йорка. Центр конституційних прав. Але через таку кількість злочинців більшість неминуче постає перед правосуддям. Для багатьох боснійських жінок, які були зґвалтовані солдатами під час війни, їхні випробування тривають, тому що їхні гвалтівники гуляють на волі. Своїх нападників вони можуть зустріти в міських автобусах або на переході вулиці вночі. У Руанді люди живуть по сусідству з чоловіками, які катували їх і вбили їхніх родичів.

Навіть Міжнародний кримінальний суд з моменту свого заснування в 2002 році засудив загалом лише чотирьох чоловіків, усі командири високого рівня: троє з Демократичної Республіки Конго та один із Малі. Тому так багато експертів покладають надії на Україну – можливо, у цій війні вдасться засудити більше злочинців, ніж будь-коли.

Є рішення і для фінансового забезпечення діяльності журналістських розслідувань. Ми дослідили платформи, які активно надають гранти та фінансування діяльності журналістів. Так, за період війни з'явилася безліч можливостей саме для українських журналістів-розслідувачів. Ми дослідили можливості для журналістів за період жовтень-листопад 2022 року, серед яких:

- Стипендійна програма Rozstaje 2022 для українських репортажистів/репортажисток та есеїстів/есеїсток. Зможете створити матеріали про суспільно-політичну ситуацію в Україні та опублікувати їх у польських, угорських, словацьких, чеських ЗМІ, а також на англomовному порталі Global Voices. Отримаєте стипендію в розмірі €900 і редакторську допомогу в підготовці текстів [42].
- Фотоконкурс від She Shapes Biodiversity, присвячені жінкам, які зробили внесок в охорону навколишнього середовища у світі. У разі перемоги гарантовано приз в розмірі €200 [66].
- На Allard Prize оголошено конкурс фоторобіт, які мають відображати теми мужності та лідерства у боротьбі з корупцією, особливо через сприяння прозорості, підзвітності, верховенству права та правам людини та/або боротьбі з корупцією загалом. Кожна фотографія-переможець отримає 1000 канадських доларів і буде розміщена на веб-сайті Премії Алларда з коротким описом та іменем фотографа протягом шести місяців. Згодом роботи-переможці будуть заархівовані як минулі переможці на веб-сайті.
- International Labour Organization оголошує Глобальний медіа-конкурс на тему трудової міграції 2022 року. Журналісти зможуть отримати 1200\$ у професійній категорії, 500\$ у студентській або стипендію на участь в онлайн-ярмарку вакансій ITC-Turin у разі перемоги [60].
- Міжнародна організація «Institute for War and Peace Reporting» оголосила конкурс серед команд регіональних журналістів України. Активісти

зможуть отримати фінансування своїх проєктів, спрямованих на підвищення рівня прозорості та підзвітності місцевої влади, посилення громадського контролю бюджетних коштів та майна громади, адвокацію змін на місцевому рівні, посилення участі громадян у розвитку місцевої громади, моніторинг та висвітлення процесів відбудови на місцевому рівні, у тому числі на деокупованих територіях, під час війни, у перехідний та післявоєнний періоди [47].

- GRID-Arendal оголошує шість журналістських грантів на підтримку розслідування екологічних злочинів, кожен з яких становить 20 000 норвезьких крон (приблизно 2 000 євро). GRID-Arendal – це некомерційна екологічна фундація, що базується в Норвегії та підтримується Норвезьким агентством співробітництва в галузі розвитку та іншими донорами, та є партнером Програми ООН [61].
- CFI створює хаб у Бухаресті для українських журналістів, надаючи матеріальну, фінансову та психосоціальну підтримку та зміцнюючи їхній потенціал. Працівники медіа зможуть працювати над розвитком журналістського проєкту, отримати матеріальну підтримку, гранти для заміни пошкодженого або втраченого обладнання, доступ до робочих місць та допомогу в догляді за дітьми за необхідністю. Також передбачається навчання з фактчекінгу, журналістської етики, інноваційного використання соцмереж, фізичної та цифрової безпеки [63].

І це лише частина можливостей для працівників медіа. Таким чином, можна дійти висновку, що журналістиці та журналістським розслідуванням зокрема є місце в суспільстві. Існує неоціненний вплив на українські маси як і на світову спільноту. І попри складнощі в умовах війни молодим фахівцям відкриваються можливості в медіапростір.

3.2. Створення новітньої моделі журналістського розслідування в умовах російсько-української війни

Журналістські ідеали є потужною рушійною силою журналістської роботи, але вони слабо втілюються в життя. Хоча зростаюча кількість стандартизованих досліджень показала, що професійна ідеологія, яку поділяють журналісти, розвивається та рідко відображається в повсякденній роботі.

ЗМІ є звичайними носіями публічної дискусії, і ця відповідальність формує основу для особливих привілеїв, які постачальники новин та інформації отримують від демократичних суспільств.

Можливо, ступінь, до якого журналісти здатні узгоджувати свою практику зі своїми цінностями та ідентичністю, викликає велике занепокоєння для медіаконтенту, медіаорганізацій і журналістики загалом. Репортаж-розслідування зазнає виклику через ці нормативні зміни, можливо, більше, ніж будь-яка інша форма журналістики, оскільки воно кристалізує певні ключові елементи журналістської ідеології. Дійсно, різноманітні практики та техніки, які використовуються в журналістських розслідуваннях (пошук прихованої інформації, яка має суспільний інтерес, перевірка фактів, польова робота, аналіз даних, звернення до більшої кількості джерел тощо), є засобом виконання основних журналістських ролей, зокрема сторожова функція демократії.

Крім того, оскільки журналістське розслідування допомагає встановити стандарти хорошої журналістики, він розглядається як багатообіцяючий шлях для оновлення журналістської сфери в цілому, і тому має високу цінність як для журналістів, так і для видавців.

Рольовий підхід до журналістської культури допомагає пояснити як її неоднорідну та еволюційну природу, так і розповсюдження колективних журналістських норм. Загалом кажучи, журналістські ролі часто розташовуються на дихотомічних осях щодо різних вимірів журналістики: змагальність/лояльність, розповсюджувач/втручання, охоронець/захисник,

споживча/громадянська орієнтація тощо. Таким чином з'являється нове розуміння традиційних ролей, а також нових ролей, незважаючи на те, що цифрова журналістика глибоко впливає та змінює журналістську практику.

Із дослідження міжнародного досвіду журналістських досліджень і українського досвіду в умовах воєнного стану, можна визначити дві точки зору: роль і практику журналістських досліджень. Щодо ролей, наративи журналістів демонструють сильну (але не виключну) орієнтацію на роль «сторожового пса». Адже оперативність є частиною успіху. Швидка реакція на події, передбачення результатів, пошук істини, групування та обробка результатів задля якісного представлення матеріалів аудиторії – є основною частиною завдань журналістів. Проте з даних також виявилось нове та цікаве ставлення, яке умовно можна називаємо роллю пильності; ця роль базується на бажанні збалансувати контрольну та суперницьку ролі. Адже журналіст – це завжди свідомий та об'єктивний першогоглядач вихідних даних, які потім підуть в його обробку. Що стосується практики, то результати показують, що журналісти намагаються реалізувати свої ідеали виключно за допомогою розслідувальних практик, що спонукає їх до щоденних обмінів інформацією. Це як новинний незалежний потік, так і планування в редакції. Можна приблизно виділити дві категорії журналістів: ті, хто дотримується «твердих» ідеалів і ті, чиї ідеали більш гнучкі, або «рідкі». Останні використовують більш тонкі стратегії та покладаються на різні практики для виконання своїх ролей, навіть пропонуючи нові способи втілення ідеалів розслідування в редакції.

Можна концептуалізувати ролі як дискурсивно сконструйовані та як елементи складної журналістської ідентичності. Для них ці ролі знаходяться в центрі постійної боротьби навколо легітимності та практик журналістики та «виконують подвійний обов'язок — вони діють як джерело інституційної легітимності щодо ширшого суспільства та, через процес соціалізації, вони

інформують когнітивний інструментарій, який журналісти використовують, щоб думати про свою роботу.

Можна зауважити, що журналістське розслідування – це постійне висвітлення моральних і правових порушень осіб. І якщо в довоєнний час інфоприводами були дії осіб, які займають владні посади, то під час широкомасштабної російсько-української війни воно має всі можливості трансформуватися у висвітлення воєнних злочинів та злочинів осіб, що намагаються отримати «наживу» в умовах воєнного стану, що потребує більше часу та ресурсів, ніж звичайні новини.

Таким чином, в журналістському розслідуванні можна виділити дві головні лінії:

- Критичний репортаж – ґрунтується на моніторингу подій, відбірці та прогнозуванні інфоприводів тощо. Сюди ж можна віднести пропагандистсько-радикальну специфіку роботи, йдеться про дистанцію між опонентами.
- Розслідувальний репортаж – втручання в приховані бази даних, інтерв'ю з місця подій.

Однак, розголошення секретних фактів чи повідомлення новин самі по собі не гарантують, що був процес поглибленого розслідування. За розслідуванням має стояти ціла робота, яка висвітлює механізм, дисфункцію. Те, що журналіст отримав конфіденційний запис, не означає, що він просто передає документ; так він виступає посередником. Журналістське розслідування – це критична та ретельна журналістика.

Критичний означає, що журналістика не просто передає «новини», які вже існують. Це новини, які були б недоступні без журналістського втручання. Це можна зробити шляхом створення нових фактів, а також шляхом повторної інтерпретації або кореляції фактів, які вже є. Ретельний означає, що людина докладає значних зусиль, або в кількісному відношенні – багато часу,

витраченого на дослідження, багато консультацій з джерел тощо, – у якісному відношенні – сформульовані гострі запитання, використані нові підходи тощо, або поєднання обох.

Виходячи з цього визначення, ми розрізняємо три типи журналістських розслідувань. До речі, ці категорії можуть збігатися.

1. Розкривати скандали. Спрямований на виявлення порушень законів, правил чи норм пристойності організаціями чи окремими особами.
2. Огляд політики або функціонування уряду, підприємств та інших організацій.
3. Звертайте увагу на соціальні, економічні, політичні та культурні тенденції. Спрямований на виявлення змін у суспільстві.

У діяльності журналіста-розслідувача можна виділити чотири концептуальні виміри журналістських ролей: нормативний, когнітивний, розказаний і практичний. Нормативні ролі – це абстрактні норми, засновані на очікуваннях суспільства щодо журналістики, тоді як когнітивні ролі – це індивідуальні переконання, ідеали та цінності, які журналісти успадкували завдяки професійній соціалізації. Відпрацьовані та розказані ролі, з іншого боку, стосуються конкретної поведінки (тобто виконання ролей журналістами): відпрацьовані ролі є різновидом «розугрування ролей» [45], тобто ролі, які журналісти фактично виконують на практиці, тоді як розказані ролі стосуються суб'єктивного сприйняття журналістами своїх практичних ролей та рефлексії на них.

Чотири аналітичні категорії інституційних ролей журналістів – нормативні, когнітивні, практичні та розказані ролі – відповідають концептуально відмінним характеристикам: що журналісти повинні робити, що вони хочуть робити, що журналісти роблять на практиці та що вони кажуть, що роблять [58, с. 1060].

Зростаючий обсяг журналістських розслідувань, що свідчить про підвищений інтерес до передової транснаціональної та колаборативної

сторожової журналістики, також наголосив на необхідності ближчого вивчення місцевої та регіональної сцени в традиційних ЗМІ, де розслідування звітність стикається з особливо складними умовами. Незважаючи на це, лише кілька досліджень на сьогоднішній день зосереджені на журналістських розслідуваннях малого масштабу. Дослідивши українські медіа в умовах війни та специфіку роботи іноземних ЗМІ, можна відзначити, що міжнародні медіа ніяк не відстають від українських і навіть проявляють більший інтерес до подій саме війни, коли українські редакції журналістських розслідувань віддають ці завдання новинарям.

Журналісти країни наразі мають одну мету: забезпечити, щоб світ знав імена всіх причетних до звірств в Україні. За допомогою відкритих джерел розвідки або методів OSINT, пошуку супутникових знімків і соціальних мереж, опитування свідків, журналісти змогли ідентифікувати конкретних військових, які вбивали і катували мирних жителів Бучі, і пролили світло на те, що відбувається в Маріуполі.

В умовах війни журналістська команда працює, записуючи докази та шукаючи відкриті дані та соціальні мережі, щоб ідентифікувати людей. Супутникові знімки, соціальні мережі, перехоплені дзвінки – усе це допомагає розслідувачам. Навіть люди в тимчасово окупованих містах знімають відео та фото, а потім публікують їх. Можливо, ще ніколи не було війни з такою кількістю цифрових доказів».

Журналісти-розслідувачі сподіваються, що свідчення та робота служитимуть двом цілям: доказам для міжнародного трибуналу та діятимуть як протокол, щоб ніхто не міг фальсифікувати історію.

Звичайно, в умовах війни як і в мирний час необхідно перевіряти першоджерела інформації та стежити за національними ЗМІ в Україні, оскільки вони надають одні з найкращих новин про ситуацію в державі.

Ще однією важливою складовою новітньої моделі журналістського розслідування є безпека. З початку російського наступу на Україну «Репортери без кордонів» задокументували напади, спрямовані безпосередньо на журналістів з нарукавною пов'язкою «Преса», і стали свідками все більшої кількості вбитих або поранених під час їхньої роботи. RSF пропонує підтримку журналістам на місцях і закликає російську та українську владу гарантувати їм безпеку відповідно до міжнародних конвенцій.

Національна спілка журналістів України повідомляє, що могли бути вбиті до 20 журналістів – це число включає тих жертв, обставини смерті яких не встановлені.

Для тих, хто зазнав невдач, як-от Андрій Цаплієнко, небезпека цього конфлікту змушує переглянути свій підхід. Кореспондент українського телеканалу «1+1» Цаплієнко постраждав від осколків 25 березня, коли прикривав гуманітарний коридор поблизу Чернігова [45].

Цаплієнко сказав, що «став більш обережним, тому що від мертвого журналіста мало користі».

Отримати історію для журналістів – це найважливіша частина роботи, але для цього вони повинні залишитися живими, сказав він.

«Я зрозумів, що в умовах війни підхід до зйомок історій має бути іншим», – сказав він. «Журналіст повинен бути не просто обережним, а й швидким, максимально швидким під час зйомок і набагато швидше пересуватися». Журналісти мають усвідомити, що життя важливіше за історію.

Трансформувалася і подача історій. Спочатку більшість із журналістів просто повідомляли про те, що відбувається на різних лініях фронту та пересування російських військ, але в міру того, як Росія здійснила більше нападів, вони стали більше зосереджуватися на тому, що російські війська робили проти українських мирних жителів.

Правильне прийняття рішень залежить від того, чи люди мають надійні, точні факти, поставлені в значущий контекст. Журналістика шукає істину не в абсолютному чи філософському значенні, а в більш приземленій якості.

Журналістика шукає практичної та функціональної форми правди. Це не істина в абсолютному, філософському чи науковому значенні, а скоріше пошук істин, за якими ми можемо діяти щодня.

Ця «журналістська правда» – це процес, який починається з професійної дисципліни збирання та перевірки фактів. Тоді журналісти намагаються чесно й достовірно викласти їхнє значення, підлягаючи подальшому дослідженню.

Журналісти повинні бути максимально прозорими щодо джерел і методів, щоб аудиторія могла зробити власну оцінку інформації. Навіть у світі розповсюдження голосів «зробити все правильно» є основою, на якій будується все інше – контекст, інтерпретація, коментарі, критика, аналіз і дебати. На цьому форумі з часом впливає більша правда.

Оскільки громадяни стикаються з дедалі більшим потоком даних, вони мають більше, а не менше, потреби в постачальниках інформації, призначених для пошуку та перевірки новин і введення їх у контекст.

Журналістське розслідування не схоже на стандартну новину. Вона також не має бути настільки короткою чи використовувати чітку мову. Хоча немає чітких інструкцій для створення розслідувального матеріалу, тон і мова залишаються на індивідуальний нарративний стиль, поглиблений, критичний характер журналістського розслідування надає йому певних узгоджених рис. Серед найважливіших:

- Довгоформатний контент.
- Використання інфографіків, таблиць та діаграм.
- Статистики та цитати.

Навіть якщо ці елементи присутні не завжди, глибока структура журналістських розслідувань призводить до того, що фрагменти коливаються в цих сферах.

Багато днів, тижнів чи навіть років дослідження йде на репортаж журналістського розслідування. Це результат надзвичайних зусиль журналіста або групи журналістів у створенні та дослідженні великої кількості даних і документів. Перш ніж робити висновки, кожен інформачію двічі або навіть потрійно перевіряють фактичними доказами.

Маючи справу з таким величезним обсягом даних, легко загубитися, заплутатися та перевантажитися. Журналісти-розслідувачі методично й цілеспрямовано опрацьовують гори даних.

Процес, який використовують журналісти-розслідувачі для розкриття правди, можна порівняти з процесом вчених. Отримавши підказку, журналісти-розслідувачі заглиблюються в дані та досліджують теорії, перевіряють гіпотези, які виникають, перехресно перевіряють матеріали з різними джерелами та врешті-решт приходять до певних незмінних реальностей.

Критична відмінність між традиційною журналістикою та журналістськими розслідуваннями в умовах війни полягає в тому, що наразі вони виходять за межі поверхневих характеристик історії. Природа професії журналіста-розслідувача вимагає від нього докопатися до правди, що стоїть за історією, а це означає, що історія не припиняється, доки не будуть розкриті найприхованіші деталі.

Незалежність є наріжним каменем надійності. На одному рівні це означає не піддаватися спокусі джерел, заляканню владою чи скомпрометуванню власних інтересів. На глибшому рівні це говорить про незалежність духу, відкритість та інтелектуальну допитливість, які допомагають журналісту побачити за межами свого класу чи економічного статусу, раси, етнічного походження, релігії, статі чи его.

Журналістська незалежність не є нейтралітетом. Хоча редактори та коментатори не нейтральні, джерелом довіри до них все одно є їх точність, інтелектуальна чесність і здатність інформувати, а не їх відданість певній групі чи результату. Однак у незалежності журналісти повинні уникати зарозумілості, елітарності, ізоляції чи нігілізму.

Журналістське розслідування зазвичай має справу з серйозними проблемами і зазвичай зосереджується на політичних подіях або соціальних тенденціях. Після призначення теми журналісти-розслідувачі зв'яжуться з джерелами та експертами з теми, щоб домовитися про інтерв'ю. Крім того, вони часто витрачають багато часу на дослідження своєї теми та перевірку джерел фактів. Тоді настав час систематизувати інформацію; напишіть історію так, щоб аудиторія легко її зрозуміла; перегляньте історію, щоб переконатися в належній граматиці, орфографії та стилі; і в кінцевому підсумку подати його редактору або директору новин.

У цю сучасну технологічну епоху посадова інструкція журналіста-розслідувача змінилася. Замість простого репортажу для друкованої газети, журналіст може також опублікувати дописи в блозі чи облікових записах соціальних мереж, таких як Facebook і Twitter, або навіть робити аудіорепортажі через подкасти.

Журналістське розслідування це не лише пошук відповідей на запитання «що?», «хто?», «де?», «коли?» і «за яких обставин?». Журналіст-розслідувач шукатиме глибше. Переслідуючи «правдиву історію», журналіст-розслідувач може виявити, що власникам крихітного магазину часто погрожували виселити корпоративне підприємство. Потім журналіст-розслідувач почне з'єднувати крапки, розмовляти з людьми, брати інтерв'ю та вивчати записи, щоб перевірити правомірність гіпотези.

1. Директор новин або редактор зазвичай призначає їм певну тему.

2. Журналісти-розслідувачі проводять дослідження, виявляють і зв'язуються з експертами з проблеми та інших матеріалів, координують інтерв'ю та перевіряють факти, які вони отримують після отримання завдання. Потім вони збирають дані та пишуть історію, яка виражає їхні висновки та пропонує докази.
3. Журналісти-розслідувачі перевіряють свою роботу перед тим, як надсилати її директору новин або редактору, щоб переконатися в правильному стилі, орфографії та граматиці.

Під кількістю документів легко розчаруватися або втратити відчуття часу. З іншого боку, блискучий журналіст-розслідувач наголошує на підтримці систем протягом усього проекту, щоб нічого не переплутати. В умовах війни на журналістів впливають психологічні, моральні чинники, однак вони мають абстрагуватися від зовнішніх чинників та абстрагуватися на роботі.

Важливо, що хороший журналіст-розслідувач також є хорошим дослідником. Отже, удосконалюйте свої дослідницькі навички, щоб докопатися до суті історій, розвивати нові кути зору та створювати теорії. Журналісти-розслідувачі працюють подібно до детективів.

Ще одна важлива складова – журналісти покладаються на професійну дисципліну для перевірки інформації. Хоча стандартизованого кодексу як такого не існує, кожен журналіст використовує певні методи для оцінки та перевірки інформації, щоб «отримати її правильно».

Бути неупередженим чи нейтральним не є основним принципом журналістики. Оскільки журналіст повинен приймати рішення, він не є і не може бути об'єктивним. Але журналістські методи об'єктивні.

Коли концепція об'єктивності спочатку розвивалася, це не означало, що журналісти були вільні від упередженості. Радше він закликав до послідовного методу перевірки інформації – прозорого підходу до доказів – саме для того, щоб

особисті та культурні упередження не підривали точність роботи. Метод об'єктивний, а не журналіст.

Пошук кількох свідків, розкриття якомога більшої інформації про джерела або звернення до різних сторін за коментарями – усе це свідчить про такі стандарти. Ця дисципліна перевірки – це те, що відрізняє журналістику від інших форм комунікації, таких як пропаганда, реклама, художня література чи розваги.

Підзвітність має вирішальне значення для журналістських розслідувань. Це єдиний спосіб приборкати крайнощі влади та злочинності.

Таким чином, головна мета журналіста-розслідувача – знайти інформацію, яку певним чином і за особливих обставин деякі люди намагаються приховати. Зрозуміло, що ці особи не допоможуть у розслідуванні, тому факти не перевіряються через них. На цьому етапі потрібно бути готовим, що ті, кому важлива конфіденційність злочиннодіянь, будуть проти медіа і шукатимуть помилки у всьому, що транслюватиметься. І за найменших підстав варто бути готовим відповідати на суді. Тож важливе правило – перевіряти свої факти. Так, опонентичекатимуть, поки журналісти припустяться помилки, тому необхідно взяти за правило ніколи не використовувати жодного факту, якщо він не підтверджений двома джерелами. Це гарне правило, якого слід намагатися дотримуватися.

Наступний крок – зібрати докази на підтвердження цих фактів. Це особливо важливо, якщо в результаті розслідування журналістів притягнуть до суду за нібито наклеп. А суди, як відомо, визнають лише факти, які можна довести. Якщо хтось дає інтерв'ю під запис, журналіст може показати суду свої нотатки, або власне аудіо- чи відеозапис, але також було б корисно отримати від інтерв'юєра підписану офіційну заяву. Це свого роду юридична заява, дана під присягою. Оригінали документів зазвичай приймаються як докази, але фотокопії – ні, якщо вони не підтверджені доказами від власника оригіналу, який може не допомогти працівнику медіа.

Варто зауважити, що в мирний час при розслідуванні журналістами корупційних чи кримінальних схем, журналіст має бути готовим до безпекових ризиків, матеріальних, або ж кар'єрних. У воєнний час ці ризики зростають. Адже тепер журналіст відповідає не лише за свою безпеку, а й суспільства. Тепер він має мати законодавством визначені дозволи не переходити заборон щодо висвітлення як воєнних конфліктів, так і злочинів.

В умовах війни одним із головних джерел інформації є люди та їх свідчення. Однак більшість із них не захочуть викривати своїх імен. В такому випадку журналіст може пообіцяти ніколи не розкривати їхню особу. Це дуже поширене явище у кримінальних справах чи свідченні проти злочинців, де люди бояться відплати.

Розслідувач може погодитися з цими умовами, але має пам'ятати, що у майбутньому суддя, який розглядатиме ту саму справу, може наказати розкрити ім'я конфіденційного джерела інформації. І журналіст порушить закон, якщо відмовиться назвати своє першоджерело. В такому разі йому може загрожувати кримінальне покарання.

Якщо журналіст обіцяє захищати конфіденційне джерело, він повинен робити це, доки джерело не звільнить вас від цієї обіцянки. Тому, якщо розслідувач не готовий потрапити за ґрати, щоб захистити джерело, не варто обіцяти в першу чергу.

Видавець журналістики – будь то медіа-корпорація, відповідальна перед рекламодавцями та акціонерами, чи блогер зі своїми особистими переконаннями та пріоритетами – повинен демонструвати максимальну відданість громадянам. Вони повинні прагнути поставити суспільні інтереси – і правду – вище своїх власних інтересів або припущень.

Зобов'язання перед громадянами є неявною угодою з аудиторією та основою журналістської бізнес-моделі – журналістика, яка надається «без страху

чи прихильності», сприймається як цінніша, ніж контент з інших джерел інформації.

Відданість інтересам громадян також означає, що журналістика має прагнути представити репрезентативну картину складових груп суспільства. Ігнорування певних громадян призводить до їхнього позбавлення прав громадян.

Теорією, яка лежить в основі сучасної індустрії новин, є віра в те, що довіра формує широку та лояльну аудиторію, а економічний успіх слідує своєю чергою. У цьому відношенні ділові люди в інформаційній організації також повинні плекати, а не експлуатувати свою відданість аудиторії, а не інші міркування.

Технології можуть змінюватися, але довіра – якщо її заробити та плекати – збережеться.

У сучасних реаліях журналіст може зіштовхнутися із погрозами, щоб спробувати зупинити роботу. Це може бути загроза фізичної шкоди або погроза редакції припинити розслідування. Це може бути навіть невиразна погроза особистої «розправи». Більшість погроз ніколи не виконуються. Люди, які змушують до припинення діяльності, розуміють, що якщо завдати шкоди, це лише погіршить їхню ситуацію. Однак безпекова складова, що досліджувалася в попередніх розділах, особливо в умовах війни, має вагоме значення. Тож про всі погрози слід негайно повідомляти редактора, юриста організації чи правоохоронні органи. Це також буде додатковим захистом, якщо особа, яка погрожує, знає, що це загальновідомо. І за таких обставин варто пам'ятати про докази.

Журналісти не мають особливих прав за законом, навіть коли розслідують, хоча певні норми й існують. Держава не може бути гарантом їх свободи, хоча є свобода слова. На відміну від поліції, журналісти не можуть підслуховувати чужі телефонні розмови та відкривати чужі листи, перетинати кордон чи встановлювати спостереження на приватній території тощо. Журналісти не можуть заходити в приміщення проти волі власника.

Журналісти повинні працювати в рамках закону, але більше того, не повинні використовувати будь-які неетичні методи отримання інформації. Це досить звужує можливості журналістів.

Журналістське розслідування завжди призводить до якогось неприємного конфлікту. Тож в цьому є моральна та психологічна складова справжнього журналіста-розслідувача – бути готовим до всього.

Щоб створити масштабну історію, журналістське розслідування залежить від ретельного розслідування, ретельного прагнення до правди, свободи та чесності, а також від повторюваного процесу висування гіпотез і перевірки. Крім того, щоб демократія функціонувала належним чином, журналісти повинні переслідувати свої теми незалежно від зовнішнього впливу чи маніпуляцій, щоб повідомляти громадськості про важливі соціальні та економічні проблеми.

Висновки до розділу 3

Після вторгнення Росії в Україну мільйони людей тікають, сотні гинуть, а журналісти ризикують життям, щоб представити факти та людські жертви цього вторгнення. П'ятеро журналістів були вбиті, інші зазнали нападів або зникли безвісти. І це частина інформації про наслідки війни для журналістики.

Завдяки журналістським розслідуванням сучасне суспільство стурбоване забезпеченням справедливості. Журналістські розслідування породили бажання дізнатися більше про те, що відбувається в суспільстві. У той же час сприйняття ЗМІ з цього приводу різко зросло.

Як наслідок, суспільство довіряє засобам масової інформації розкривати правду, що стоїть за багатьма інцидентами. Це підвищило роль ЗМІ, оскільки вони повинні отримувати факти та поширювати їх шляхом розслідування.

Журналіст-розслідувач, також відомий як репортер-розслідувач, виконує багато тих самих функцій, що й звичайний журналіст, головна відмінність полягає в тому, що він створює аналітику та новини, проводячи поглиблене

дослідження на конкретну тему чи тему. Більшість журналістів-розслідувачів працюють як фрілансери, але ви також можете знайти їх, які працюють в агентстві або під керівництвом редактора телевізійної станції, радіопрограми, веб-сайту, журналу чи газети. Ці професіонали аналізують тенденції, проводять дослідження та організовують новини в зручну для читання структуру розповіді.

Ця роль часто вимагає від журналістів-розслідувачів поїздок і роботи в ненормований робочий день. У деяких випадках репортери потрапляють у небезпечне середовище, наприклад у зону бойових дій, щоб вони могли продовжувати історію. Окрім добре розроблених методів розслідування, журналісти-розслідувачі повинні володіти хорошими навичками спілкування та письма.

ВИСНОВКИ

У журналістське розслідування залишається активно обговорюваною, але недостатньо вивченою та погано визначеною діяльністю. Таким чином, незважаючи на свою центральну роль у журналістиці, журналістське розслідування залишається в зоні невизначеності та комплексності жанру.

У цій війні незалежні ЗМІ є мішенню. Сили вторгнення викрадають і вбивають журналістів, руйнують телевізійні вежі, блокують або обмежують доступ до Інтернету, скоюючи 428 злочинів проти українських ЗМІ на сьогодні. Ці дії позбавляють українських мирних жителів життєво важливої інформації про доступ до бомбосховищ, пошук їжі та безпечні подорожі.

Світовий цикл новин відводить увагу від цієї війни, але незалежні ЗМІ в Україні все ще потребують вирішальної підтримки. Веб-сайт журналістських розслідувань разом з іншими місцевими та міжнародними організаціями збирав докази в таких місцях, як місто Буча поблизу столиці Києва, яке російські війська окупували більше місяця.

Міжнародний кримінальний суд у Гаазі розпочав розслідування ймовірних військових злочинів, скоєних в Україні. А правозахисні групи, такі як Human Rights Watch і Amnesty International, працюють на місці, збираючи докази ймовірних злочинів.

Провівши історичний дискурс та становлення журналістських досліджень, можна вважати, що журналістські розслідування також висвітлюють недостатньо представлені верстви населення, надаючи людям без голосу вкрай необхідну платформу. Історично це призвело до реформ у законодавстві та культурному ставленні, що призвело до здоровіших суспільств із більшою кількістю людей, до яких ставляться з гідністю та повагою.

Нам вдалося схарактеризувати журналістські розслідування як комплексний вид журналістики, що полягає в наступному: журналістське розслідування глибоко занурюється в одну тему. Репортери можуть витратити тижні, місяці чи навіть роки, збираючи факти, перш ніж написати статтю чи серію статей. Журналісти-розслідувачі часто зосереджуються на викритті незручних фактів чи правди. Деякі з них, можливо, були навмисно приховані, тоді як інші могли бути пропущені або пропущені інформаційними агентствами. Це може включати організовану злочинну діяльність, корупцію, корпоративні зловживання або непристойну поведінку наших політиків і керівників. Однак це комплексний підхід, що включає в себе пошук, перевірку, порівняння фактів, спілкування з різними носіями інформації та обробку отриманих даних.

Робота виснажлива і трудомістка. Це вимагає наполегливості, неймовірної уваги до деталей, навичок розпізнавання образів і вміння перекладати складну інформацію простою мовою. Журналісти використовують широкий спектр інструментів, збираючи інформацію для статті, включаючи публічні записи, спеціалізовані джерела досліджень, запити на свободу інформації, інтерв'ю, бази даних із відкритим кодом та юридичні документи.

В дослідженні вдалося виокремити специфіку журналістської діяльності в умовах російсько-української війни. Журналісти-розслідувачі мають пристрасть розкривати правду будь-якою ціною. Багато хто пожертвував своєю свободою та безпекою, щоб викрити злочини чи поділитися зі світом важливою інформацією.

Крім того, в роботі систематизовано знання про жанр журналістських розслідувань та виокремлено їх значущість не лише в медіапросторі, а й в правовому відношенні. Журналістські розслідування — це притягнення впливових людей, політиків, злочинців, корпорацій та урядів до відповідальності за їхні дії. Викриваючи корупцію та зловживання службовим становищем, журналістські розслідування є способом гарантувати, що ніхто не стоїть над

законом. І хоч більшість журналістів працюють під повним захистом закону, в умовах війни відчувається значне загострення потреби захисту журналістів.

У дослідженні визначено теоретичні та прикладні аспекти розслідувань в журналістиці. Журналістські розслідування посідають чільне місце в ЗМІ в усьому світі та є ефективною формою соціального контролю над офіційною владою та інституціями громадянського суспільства, а в умовах війни, – ще й фіксаторами злочинів проти людства. Можна вважати теоретичним аспектом комплексний підхід до пошуку фактажу та ясність викладу матеріалів. До практичного ж застосування віднесемо всі методи збору, обробки та поширення інформації. Існують різні форми журналістики, які значною мірою залежать від змісту та характеру повідомлення, яке транслюється. Журналістське розслідування стало популярним як форма журналістики. Зазвичай це включає аналіз і дослідження аспекту, за яким уважно стежить громадськість. Ця форма журналістики була популярною для викриття корупції та інших соціальних і адміністративних прогалин у суспільстві. Журналістське розслідування має велике значення та відіграє важливу роль у сучасному суспільстві. Однак це має власний ризик і виклики, деякі з яких загрожують персоналу, задіяному в ньому.

Під час дослідження було схарактеризовано основні ризики діяльності журналістів в умовах війни. За звичайних обставин джерела інформації для журналіста мають бути захищені. Люди добровільно надають інформацію про певне питання суперечать цьому передумові. Журналісти-розслідувачі мають кращі можливості для отримання інформації завдяки тому, що люди не бояться, оскільки вони захищені. Якщо розслідування проводить поліція, більшість людей не надаватиме інформацію добровільно. Це пов'язано з правовими аспектами поліцейського розслідування. Тому журналісти-розслідувачі ефективніше переконують джерела надати інформацію про подію. Успіх журналістських розслідувань добре задокументований в історії. Найкраще це відбувається завдяки викриттю скандалів і зловживань у суспільстві, які призводять до

розслідування з боку влади. Найчастіше журналістські розслідування викликають сильний резонанс з боку державних органів через суспільний інтерес, виражений через репортажі. Випадок, який був проігнорований, часто швидко підхоплюється після того, як це було викрито журналістськими розслідуваннями. Проте журналістське розслідування має свої ризики. В першу чергу це загроза життю журналіста та його родини. Це пов'язано з делікатним характером одкровень, які торкаються життя багатьох людей. Іншою серйозною проблемою є правовий механізм, який обмежив сферу діяльності журналістів-розслідувачів. Існують певні закони, які вимагають від журналістів-розслідувачів розкривати свої джерела. Це є серйозним ударом для роботи, оскільки, якщо це буде виконано, люди боятимуться розголошення інформації через викриття. Відповідно до закону, людей, які добровільно надають інформацію, ймовірно, розглядатимуть як свідків, а інколи притягатимуть до суду та позиватимуть у суді. Це ускладнює людям добровільне надання інформації поліції. Однак завдяки захисту, яким користується журналістське розслідування, більшість людей готові добровільно надати інформацію

У ході дослідження було проаналізовано сучасні провідні медіа, що публікують журналістські розслідування та детально зосереджено увагу на таких як: «4 Влада», «СтопКор», «Слідство.Інфо», «Схеми: Кору́пція в деталях».

Із вивченого матеріалу нам вдалося створити нову модель журналістського дослідження в умовах російсько-української війни. Традиційна журналістика стикається з багатьма викликами. Сучасні цифрові ринки вимагають швидкого вирішення проблем і реагування в режимі реального часу на критичні історії. Таким чином, багато газет та інших засобів масової інформації більше не мають стимулів підтримувати або фінансувати роботу, яка включає в себе поглиблене викриття. Проте журналістське розслідування ще не вмерло. Натомість нові цифрові інструменти та ресурси надають ще більше можливостей для співпраці та розслідувань. І хоч цифрові технології в умовах війни виявилися

ефективнішими, журналіст-розслідувач не може не ставати спостерігачем та комунікатором з носіями інформації, свідками тощо.

Журналістське розслідування має ключове значення для суспільства в багатьох аспектах. Окрім інформування громадськості про біди та несправедливість, воно відіграє важливу роль у викриванні злочинців. Це роль, завдяки якій невідомі факти про певні форми несправедливості вперше транслюються в ЗМІ. Це має далекосяжні наслідки як для суспільства, засобів масової інформації, так і для інститутів правосуддя та управління. Так чи інакше журналістські розслідування мають великий вплив на те, як у суспільстві ведуться справи щодо корупції, злочинності та інших форм несправедливості. Оприлюднення певних істин, що лежать в основі практик, значною мірою впливає на досягнення справедливості. В умовах війни особливо гострим постає потреба саме таких форм розслідування.

У ході дослідження ми досягнули усіх поставлених завдань. Нам вдалося не лише систематизувати вивчені раніше аспекти журналістської діяльності у розслідувальній журналістиці, а й виокремити перспективи розвитку та нову модель журналістського розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бель Б., Бурмагін О., Патора Т., Хоменок О. Посібник з журналістських розслідувань. Теорія та практика. Київ. 2013. 190 с.
2. Блащук О. Ю. Журналістське розслідування як чинник демократичного суспільства (на прикладі України та Польщі). Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2008. 64 с.
3. Буроменський М., Штурхецький С., Білз Е., Бетц М., Шюпп К., Казанжи З. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ : «Компанія ВАІТЕ», 2016. 118 с.
4. Вайшенберг З. Новинна журналістика: Навчальний посібник. Київ: Академія Української Преси, 2011, 262 с.
5. Ван Дален, А., де Врезе, К., і Альбек, Е. Різні ролі, різний зміст? Порівняння концепцій ролі та стилю репортажів політичних журналістів у чотирьох країнах. *Журналістика*. 2012. № 13. С. 903–922.
6. Васильченко В. М. Девіації у мовленні тележурналістів. *Modern international relations: topical problems of theory and practice: collective monograph. Faculty of International Relations of the National Aviation University; under general editorship of W. Welskopa, Y.O.Voloshin – Lodz: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi*, 2021. P. 259–265.
7. Виговська Н. Журналістське розслідування : методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра напряму підготовки «Журналістика». Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 55 с.
8. Вільямсон Д. Валюта знаків у її декодуванні реклами: ідеологія та значення в рекламі . Лондон: Marion Boyars, 1978. 120 с.

9. Гарматій О. Суспільна значущість журналістських телевізійних розслідувань. *Теле- та радіожурналістика*. 2020. № 19. С. 149–157.
10. Гімма-Кадакас М., Палмісте Г. Очікування та фактичне виконання навичок онлайн-журналістики. *Журнал балтійських досліджень*. 2019. № 50. С. 251–267.
11. Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 1. С. 136-141.
12. Гороховський О., Мельникова-Курганова О., Мирошниченко П., Островська Н. Фактчекінг і медіаграмотність: словник термінів. Київ : ГО «Центр аналітики і розслідувань», 2020. 77 с.
13. Гринько А. Сприйняття неетичних практик українськими журналістами: кодекси та повсякденна етика. *Central European Journal of Communication*. 2012. № 2, С. 259–274.
14. Добек-Островская Б. Польська медіасистема в порівняльній перспективі: медіа в політиці, політика в медіа. Франкфурт-на-Майні: Пітер Лэнг, 2019. С. 31.
15. Еверетт Д. Навчальний посібник репортера. Київ : Index ПроМедіа, 1999. 23 с.
16. Етичні засади роботи журналіста: західний досвід. Київ : ІМІ, МО захисту свободи слова «Репортери без кордонів», 2002. 80 с.
17. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. Львів : ПАІС, 2004. 268 с.
18. Казун, А., Яковлєв, А. Хто вимагає колективних дій у недосконалому інституційному середовищі? *Дослідження професії адвокатів у Росії. Журнал євразійських досліджень*. 2017. № 8. С. 60–71.
19. Кепплінгер Х. М. Вплив мас-медіа. Публіцистика. Масова комунікація : медіа-енциклопедія. Київ : АУП, ЦВП, 2007. С. 53–103.

20. Ковалів Ю. І. «Правда факту»; Факт. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 520 с.
21. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет. Київ: Дух і література, 2018. 560 с.
22. Левицький С., Вей Л. А. Конкурентний авторитаризм: гібридні режими після холодної війни. Кембридж : Cambridge University Press. 2010. С. 8–9.
23. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків : Віват, 2015. 304 с.
24. Печеранський І., Васкул Х. Сучасний медійний дискурс та роль у ньому журналістського розслідування. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. 2018. № 2. С. 22–29.
25. Рябінська, Н. Медіаринок і медіавласність у посткомуністичній Україні. *Проблеми посткомунізму*. 2011. № 58, С. 3–20.
26. Саприкін О. Інформаційна експансія, інформаційна війна та інформаційна атака у засобах масової інформації на прикладі Євро-2012. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 1. С. 40–43.
27. Старкова Г. В., Яресько К. В. Розслідувальна журналістика в Україні та її впливи. *Теорія та історія журналістики*. 2020. № 2. С. 222-228.
28. Халер М. Пошук і збір інформаціїю. Київ : Академія Української Преси, Центр Вільної Преси, 2006. 215 с.
29. Хан О, Сталф Ф. Журналістика цифрових розслідувань. *Журналістика цифрових розслідувань*. 2018, 1–6.
30. Хантер М. Сюжетне розслідування: посібник для журналістів-розслідувачів. Париж : Сектор комунікації та інформації ЮНЕСКО, 2011. 87 с.
31. Чжун Б. Комунікація в соціальних мережах: тенденції та теорії. Нью-Джерсі : John Wiley & Sons. 2021. 320 с.
32. Чирва Р. Інформаційна війна – зброя, страшніша за ядерну. *Профспілкові вісті*. 2014. № 13. С. 8–9.
33. Шлоссер Е. Нація швидкого харчування. США: Хоутон Міффлін, 2001. 288 с.

34. Шульгіна В. І. Основні властивості інформації в сучасних ЗМІ: Міжнародна науково-практична конференція «Інновації та особливості функціонування ЗМІ в демократичному суспільстві», Львів, 2021. С.108–110.
35. Landøy A, Pora D, Repanović A. Основні поняття інформаційної грамотності. *Співпраця в розробці педагогічного підходу в інформаційній грамотності*. 2020. С. 23–38.
36. Leaning M. An approach to digital literacy through the integration of media and information literacy. *Critic Pers Digi Lit Creat Path Forw*. 2019. № 7. Р. 4–13.
37. Lynch L. WikiLeaks and investigative journalism. *Journalism, Power and Investigation*. 2019, Р. 1-21.
38. Mungiu-Pippidi, A. How media and politics shape each other in the New Europe. *Romanian Journal of Political Science*. 2008. № 8. Р. 87–100.
39. Pleines H. From competitive authoritarianism to defective democracy: Political regimes in Ukraine before and after the orange revolution. *Presidents, Oligarchs and Bureaucrats, Forms of Rule in the Post-Soviet Space, Farnham, Burlington, Ashgate*, 2012. Р. 125–138.

Електронні ресурси

40. «Списано»: як українська мережа взуттєвих магазинів Respect приховує російські зв'язки. URL: <https://4vlada.com/spysano-yak-ukrainska-merezhavzuttievuyh-magazyniv-respect-pryhovuie-rosijski-zv-iazky>. (Дата звернення: 30.09.2022).
41. «СтопКор» відбив потужну хакерську DDoS-атаку. URL: <https://www.stopcor.org/ukr/section-uanews/news-stopkor-vidbiv-potuzhnu-hakersku-ddos-ataku-04-09-2022.html>. (Дата звернення: 20.09.2022).
42. Аплікаційна форма стипендіальної програми Rozstaje 2022. URL: <https://bit.ly/3Eg2ncK>. (Дата звернення: 05.11.2022).
43. Бочкала Р. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/100001271968269/posts/pfbid032Vihq8dPDnTHj5C>

d4MFRysjYmimpoхH9QLQрхаVvUELp1vee6Megn7eKBZQC7U5ol/?d=n.

(Дата звернення: 20.09.2022).

44. Від початку повномасштабної російської агресії в Україні загинуло 43 медійника, – НСЖУ. URL: <https://nsju.org/novini/vid-pochatku-rovnomasshtabnoyi-rosijskoji-agresiyi-v-ukrayini-zagynulo-43-medijnyka-nszhu/>. (Дата звернення: 12.09.2022).
45. Військовий кореспондент Андрій Цаплієнко повідомив, що зазнав поранення. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tsapliyenko-zhurnalist-poranennia/31770924.html>. (Дата звернення: 05.11.2022).
46. Грозєв Х. Twitter. URL: <https://twitter.com/christogrozev/status/1551535542180929536>. (Дата звернення: 25.07.2022).
47. Громадська організація «Стоп корупції». URL: <http://stopcor.ngo/stop-corruption-ngo/>
48. Громадський простір. URL: <https://www.prostir.ua/?grants=konkurs-hrantiv-na-pidtrymku-rehionalnyh-partnerskyh-initsiatyv-aktyvistiv-i-zhurnalistiv-spryamovanyh-na-pidvyschennya-rivnya-prozorosti-ta-pidzvitnosti-vlady-iwpr-ukraine>. (Дата звернення: 05.11.2022).
49. Корнієнко А. Журналістське розслідування крок за кроком від Олексія Шалайського. Львів : Школа журналістики УКУ, 2015. URL: <http://journalism.usu.edu.ua/program-highlights/3317/> (Дата звернення: 02.09.2022).
50. Наказ Головнокомандувача ЗСУ про організацію взаємодії між ЗСУ, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_050322.pdf. (Дата звернення: 22.09.2022).

51. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо надання додаткових гарантій захисту журналістам, які працюють в районах ведення воєнних (бойових) дій). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39587>. (Дата звернення: 12.09.2022).
52. Прокуратура оголосила підозри десятьом бучанським катам: хто вони і які злочини вчиняли. URL: <https://www.slidstvo.info/warnews/prokuratura-ogolosyla-pidozry-desyatom-buchanskym-katam-hto-vony-i-yaki-zlochyny-vchynuly/>. (Дата звернення: 20.09.2022).
53. Рівняни тримали журналістку в підвалі, бо запідозрили, що вона диверсантка. URL: <https://imi.org.ua/news/rivnyany-trymaly-zhurnalistku-v-pidvali-bo-zapidozryly-shho-vona-dyversantka-i44266>. (Дата звернення: 20.09.2022).
54. Сучасні умови, дикість російських солдатів, справжня війна. Іноземні журналісти поділилися враженнями від роботи в Україні. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/zhurnalisty-pro-vijnu-v-ukraine/6555069.html>. (Дата звернення: 20.08.2022).
55. Схеми: корупція в деталях – RFERL. Заява. URL: <https://www.facebook.com/corruption.schemes/photos/a.1014849881882127/222895961077507/?type=3>. (Дата звернення: 22.09.2022).
56. Тучинська, С. Журналісти залишають Forbes на знак протесту проти нового власника. 2013. URL: <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/журналісти-покидають-forbes-на-протест-через-новий-власник-327912.html> (Дата звернення: 05.09.2022).
57. Хоменюк О., Негреєва І. Методологія оцінювання якості журналістських розслідувань. Детектор медіа. 2016. URL: <https://detector.media/monitoring/article/119360/2016-10-04-metodologiya> (Дата звернення: 02.09.2022).

58. Cancela P., Dubied A. Stay Strong, Get Perspective, or Give Up: Role Negotiation in Small-Scale Investigative Journalism. *Journalism Studies*. 2022. № 23. P. 1056-1076.
59. Eunice Au and Connected Action. Data Journalism Top 10: Celebrity Jets, Amazon Destruction, Pakistan Floods, Meme Origins. URL: <https://gijn.org/>. (Дата звернення: 01.09.2022).
60. Global Media Competition on Labour Migration. URL: https://www.ilo.org/global/topics/labour-migration/news-statements/WCMS_855760/lang--en/index.htm. (Дата звернення: 05.11.2022).
61. GRID-Arendal. URL: <https://www.grida.no/news/99>. (Дата звернення: 05.11.2022).
62. How Russian soldiers ran a «cleansing» operation in Bucha. URL: <https://apnews.com/article/bucha-ukraine-war-cleansing-investigation-43e5a9538e9ba68a035756b05028b8b4>. (Дата звернення: 30.09.2022).
63. Hub in Bucharest for Ukrainian journalists. URL: <https://ac.cfi.fr/en/appels/hub-in-bucharest-for-ukrainian-journalists/>. (Дата звернення: 05.11.2022).
64. List of journalists killed in 2022. URL: <https://fom.coe.int/en/listejournalistes/tues?years=2022&idPays=11709594> (Дата звернення: 14.09.2022).
65. Movement of Personal Protective Equipment. URL: https://cpj.org/wp-content/uploads/2022/07/Movement-of-PPE_Ukraine.pdf. (Дата звернення: 12.09.2022).
66. She Shapes Biodiversity. URL: <https://bit.ly/3CzGuDZ>. (Дата звернення: 05.11.2022).
67. Supporting Ukrainian Journalists on the Frontlines of War. URL: <https://internews.org/blog/keeping-independent-media-in-ukraine-operational/>. (Дата звернення: 12.09.2022).

68. Surrounded by War, Compassion Endures. URL: <https://www.nytimes.com/2022/04/03/insider/ukraine-war-journalists.html>. (Дата звернення: 29.08.2022).
69. The Reckoning Project. URL: <https://www.thereckoningproject.com/>. (Дата звернення: 01.09.2022).
70. Ukraine's true detectives: the investigators closing in on Russian war criminals. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/oct/20/ukraine-true-detectives-investigators-closing-in-on-russian-war-crimes>. (Дата звернення: 30.09.2022).
71. War in Ukraine – List of journalists who are victims gets longer by the day. URL: <https://rsf.org/en/war-ukraine-list-journalists-who-are-victims-gets-longer-day>. (Дата звернення: 14.09.2022).